

Vurdering av behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer

Oppdragsgiver: Sametinget

Dato: 30.november 2009

FORORD

Sametinget har ved flere anledninger og påfølgende vedtak bedt om en vurdering av behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer, herunder ved revidering av Sametingets budsjett for 2008, i sak 65/07 *Melding om utvikling av utmarksnæringer* og i sak 10/08 som et tiltak under *Verdiskapingsprogrammet for næringskombinasjoner og samisk reiseliv*.

Asplan Viak AS har hatt gleden av å gjøre denne vurderingen for Sametinget. I denne rapporten har Asplan Viak vurdert flere sider av begrepet utmarksnærings og sett på omfanget av næringen i de samiske områdene.

Magne Svineng
Oppdragsleder

Veslemøy K.Dahl
Kvalitetssikrer

SAMMENDRAG

Mandatet for denne utredningen har vært å vurdere behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer. Det overordna målet for *Verdiskapingsprogrammet for næringskombinasjoner og samisk reiseliv* er å øke verdiskapingen gjennom satsing og utvikling på innovative næringskombinasjoner og samisk reiseliv. Målet for utvikling av utmarksnæringer er å øke verdiskapingen i samiske områder gjennom bedre utnyttelse av utmarksprodukter.

I den samiske verden er det ikke et klart skille mellom næring og matauk/hobby/rekreasjon hva gjelder bruk av utmark. Det samiske begrepet *meahccesteapmi* dekker i stor grad begge begrepene, og kan i noen tilfeller føre til misforståelser for hva den enkelte legger i begrepet utmarksnæring. Vi har lagt vekt på at det er utmarksnæring som skal være grunnlaget for et kompetansesenter og har tolket begrepet utmarksnæring som følger:

”Næring som utnytter ressursene i utmarka til å skape og omsette produkter og tjenester av et visst omfang og som er egnet til å gi et overskudd over tid.”

Omfanget av utmarksutøvere som har det som næring er lite og etter mandatets opprinnelige avgrensning beregnet vi antall utøvere til mellom 20 og 30 utøvere. I samråd med oppdragsgiver valgte vi å utvide avgrensningene på utmarksnæringer, til også å gjelde utmarksbasert reiseliv. Dette gir et noe større omfang på næringen. Likevel kan vi konkludere med at det er få som ønsker å arbeide med utmarksnæringer og enda færre som har det som viktigste levevei.

All utnyttelse av utmark baseres på de ressurser som er tilgjengelig for utnyttelse. Det er utenfor dette mandatet å forsøke å beskrive tilgjengelige ressurser i utmark som kan utnyttes til næringsmessige formål og økonomisk potensial for de ulike ressursene. Det vil også være ressurser som i dag ikke anses for å være utnyttbare i næringsøyemed, men som i framtiden kan ha vesentlig verdi. Framtidig potensial for utmarksnæringer er etter vår vurdering størst innenfor områdene

- småviltjakt som reiselivsprodukt
- fiske både som nisjeprodukt fra oppdrett eller yrkesfiske og som reiselivsprodukt
- urter og bær som småskalamatprodukt og som kosttilskudd/medisin/velvære
- naturbasert reiseliv, spesielt aktiviteter og opplevelser
- Bioenergi som oppvarming

Selv om mulighetene er mange og potensialet er stort, så har næringen flere flaskehalsar som begrenser utviklingsmulighetene. Rammebetingelser og infrastruktur går både på muligheter i form av dispensasjoner for tilgang til utmarka og de fysiske mulighetene i form av veier og stier. Det kollektive eierskapet og den sterke tilknytningen folk har til utmarka gjør det vanskelig å ta ut det potensialet som er beskrevet ovenfor. Norge har et høyt kostnadsnivå som gjør at produktene må være høyt priset og rettes inn mot et betalingsvillig marked, dette krever igjen markedskompetanse. Andre flaskehalsar er manglende teknologiske løsninger, kapital og kompetanse på blant annet entreprenørskap. Flaskehalsene gjør sitt til at det er få utmarksutøvere. Selv om flaskehalsene er

tilsynelatende mange, er likevel potensialet så vidt stort at det gjenstående vil kunne være en realistisk næring med utviklingsmuligheter. Et kompetansesenter kan bidra til å utnytte mulighetene og redusere flaskehalsene.

Vi har i kapittel 6 gitt en oversikt over noen av aktørene som tilbyr kompetanse og kunnskap på utmark og utmarksnæringer. Selv om det både er mange og store tilbydere er det få som er innrettet mot utmarksnæringen og enda færre som har den samiske forståelsen og kompetansen. Dersom det skal etableres et kompetansesenter for utmarksnæring for de samiske områdene må det derfor etableres et nytt tilbud i tilknytning til noen av de eksisterende eller som ny enhet.

Behovet for et kompetansesenter bestemmes av tre forhold:

- a) Antallet utmarksaktører og deres behov for og etterspørsel etter kompetanse
- b) Et uutnyttet og framtidig potensial som krever kompetansetilførsel for å kunne utnyttes
- c) En sterk politisk vilje til å satse på utvikling av utmarksnæringen

I 2009 er det nok et større framtidig potensial for næringen og politisk vilje til å satse på utmarksnæringen, enn det er utøvere som har det som næring. Basert på dagens utøvere vil det være vanskelig å forsvare en etablering av et kompetansesenter, men med utgangspunkt i det framtidige potensialet for utmarksnæringer og de politiske rammene, vurderer vi likevel at det er grunnlag for etablering av et kompetansesenter for utmarksnæringer. De utmarksressursene vi kjenner til i dag vil ikke være en minimumsfaktor for å utvikle utmarksnæringen. Minimumsfaktoren vil først og fremst være kompetanse og rammebetingelser. Kompetanse på kommersialisering og markedstilpasning vil være en kritisk suksessfaktor for utvikling av næringen.

En betingelse eller et mål for et kompetansesenter for utmarksnæringer må være at det kan bidra til å øke verdiskapingen i samiske områder. Et kompetansesenter for utmarksnæring må igjen nødvendigvis fokusere på de oppgavene som er nødvendig for å kunne skape en levedyktig næring av utmarksressursene. De oppgavene vi mener et kompetansesenter må konsentrere seg om er

- Rammevilkår
- Forvaltning
- Kapital
- Infrastruktur
- Forskning- og utvikling(FoU)
- Kunnskapsformidling
- Organisering/nettverk
- Bedriftsutvikling/-rådgivning

Et kompetansesenter vil måtte arbeide etter en modell med å samle inn kunnskap, bearbeide kunnskapen og spre den. Formidle kunnskap til næringen er en kritisk suksessfaktor og kan gjøres gjennom rapporter, notater, tidsskrift m.m., eller gjennom samarbeidsprosjekt med

utøvere, eller gjennom etablering av arena og nettverk for formidling, eller gjennom kurs og undervisning.

Økt verdiskaping i utmarksnæringen bør være et overordna mål for et kompetansesenter. Innovasjoner og nyskaping er sentralt for å få til økt verdiskaping, kommersialisering av innovasjoner krever igjen kunnskap og nettverk som et kompetansesenter kan bidra til. Det er videre viktig at kompetansesenteret setter utøveren i fokus, samtidig som det arbeides etter en Triple-helix modell med kunnskaps-/FoU-leverandører og myndigheter/virkemiddelapparatet.

Vi har vurdert fire ulike modeller for hvordan et kompetansesenter kan organiseres.

1. Nytt selvstendig kompetansesenter
2. Nettverksmodell
 - a. Nytt senter som fungerer som nav, eller i nettverk med eksisterende ressurser
 - b. Eksisterende ressurs som nav
3. Eksisterende ressurs utvides til å omfatte utmarksnæringer i samiske områder

Alle modellene har sine sterke og svake sider, som er vurdert opp mot hverandre. Vår anbefaling er at en nettverksmodell med eksisterende ressurs som nav utredes nærmere. Vår anbefaling innebærer at det fra oppdragsgiver innledes forhandlinger med Bioforsk om etablering av et kompetansesenter for utmarksnæring med Bioforsk Nord som nav. Bioforsk Nord er etter vår vurdering den institusjonen som har størst faglig bredde og faglig tyngde innenfor utmarksnæringer. Det er mange fordeler med å bygge på eksisterende kunnskapsinstitusjoner, blant annet har de faglige ressurser i dag, de har en infrastruktur for å samle inn, bearbeide og distribuere kunnskap, samt at de har FoU-erfaring. Spesielt viktig er det at det allerede er et fagmiljø som senteret kan bygge på og slipper dermed å bygge opp noe fra starten av. En viktig del av et kompetansesenter er "henvissingskompetanse", altså ha kompetanse om hvor den nødvendige kompetansen som etterspørres befinner seg. Til det må senteret ha kunnskap om annen FoU-arbeid som er gjort og andre bedrifters/utøveres erfaring på det området, til det behøves nettverk og oversikt over andre aktører og utøvere generelt. Bioforsk Nord har allerede et sterkt nettverk, både i de samiske områdene og ellers i landet blant mulige kunnskapsleverandører. Fordelen ved å bruke eksisterende ressurs som nav, framfor å bygge opp et nytt senter, ligger først og fremst på at det er mindre ressurskrevende, både i form av kapital, i form av kompetanse, i form av nettverk og i form av tid. Det er lettere å finansiere oppstart og drift i eksisterende institusjon, framfor å bygge opp noe fra starten av, samtidig som det gir større mulighet for at senteret kan realiseres.

Bioforsk Nord må imidlertid styrke sin kompetanse på samiske forhold og gjennom nettverk i de samiske områdene sørge for en form for tilstedeværelse som gjør at avstanden til brukerne blir så liten som mulig. De har også behov for å styrke kompetansen på utmarksbasert reiseliv, spesielt fisketurisme, jakt og nye aktiviteter.

Det er viktig at et kompetansesenter er brukerorientert i så stor grad som mulig. Sametinget vil kanskje være den viktigste premissgiver for senteret og vil således ha et ansvar for å sikre at brukerne er i fokus. Det er naturlig at det etableres et eget fagråd eller brukergruppe hvor både utøvere, andre FoU-institusjoner, Sametinget og eventuelt grunneiere er representert.

Et kompetansesenter i regi av Bioforsk Nord vil kunne bygges opp gradvis med en stilling til å begynne med som også har prosjekt- og reisemidler. For noe i overkant av kr. 1 mill. vil senteret kunne få en god start. I løpet av 2-3 år bør imidlertid senteret nærme seg et nivå med to stillinger og et budsjett på nærmere kr. 2 mill.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	3
1 MÅL OG RAMMER	11
1.1 Bakgrunn.....	11
1.2 Prosjekt mål	11
1.3 Mandatet.....	11
1.4 Sentrale dokumenter og vedtak.....	12
2 METODE, OMFANG OG AVGRENSNING.....	14
2.1 Oppgaveforståelse	14
2.2 Avgrensning	15
2.3 Organisering	15
3 Definisjon og omfang av utmarksnæring	16
3.1 Definisjon av utmarksnæring.....	16
3.1.1 Sametingets definisjon av utmarksnæring.....	16
3.1.2 Definisjon av begrepet næring.....	16
3.1.3 Vår tolkning av utmarksnæring.....	17
3.2 Begrepet utmark.....	17
3.3 Produkter og tjenester fra utmark	19
3.4 Utviklingen for utmarksnæringene	19
3.5 Avgrensning av utmarksnæring.....	21
3.6 Omfanget av utmarksnæring.....	22
4 Ressurser og muligheter for utmarksnæringer.....	25
4.1 Jakt og vilt	25
4.1.1 Ressurser.....	25
4.1.2 Utnyttelsesmuligheter /potensial for jakt og vilt	26
4.2 Innlandsfisk	27
4.2.1 Ressursgrunnlaget	27
4.2.2 Potensialet på innlandsfisk.....	27
4.2.3 Hva kreves for å utløse potensialet?	29
4.3 Urter og Bær	31
4.3.1 Ressursgrunnlaget	31
4.3.2 Utviklingsmuligheter for urter og bær.....	34

4.4	Naturbasert reiseliv	36
4.4.1	Ressursgrunnlaget	36
4.4.2	Utviklingsmulighetene	37
4.5	Bioenergi.....	38
4.5.1	Definisjon og ressurser.....	38
4.5.2	Utviklingsmuligheter	39
5	Flaskehalsen for utvikling av utmarksnæringen.....	40
5.1	Rammebetingelser	40
5.2	Infrastruktur	40
5.3	Holdninger/politikk.....	41
5.4	Marked.....	41
5.5	Teknologisk utvikling	42
5.6	Kapital.....	42
5.7	Kompetanse.....	43
5.8	Oppsummering av flaskehalsen	43
6	Tilbydere av kompetanse på utmark.....	44
6.1	Aktører på markedet.....	44
6.2	Universitet i Tromsø(UiT)	44
6.3	Høgskolen i Finnmark(HiF).....	44
6.4	Universitetet for miljø- og biovitenskap(UMB).....	44
6.5	Høgskolen i Hedmark (HiHM).....	45
6.6	Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT).....	45
6.7	Sámi allaskuvla	45
6.8	Tana videregående skole/Deanu joatkkaskuvla.....	45
6.9	Samisk videregående skole og reindriftsskole	45
6.10	Mære videregående skole	46
6.11	Senter for Bygdeforskning	46
6.12	Bioforsk Nord, avd. Holt	46
6.13	Nofima.....	47
6.14	Utmarksavdelingen Akershus og Østfold.....	48
6.15	Faun Naturforvaltning AS	48
6.16	Hanen, bransje- og markedsorganisasjon for bygdeturisme og gårdsmat	48
6.17	Stabbursnes Naturhus og museum	49

6.18	Andre	49
7	Er det behov for et kompetansesenter?	50
7.1	Begrepet kompetansesenter	50
7.2	Behovet for et kompetansesenter for utmarksnæring	52
8	Innhold og oppgaver for et kompetansesenter	54
8.1	Overordna rammer for et kompetansesenter	54
8.2	Kartlagte kompetansebehov og flaskehalsar	55
8.3	Oppgaver for et kompetansesenter	56
8.3.1	Verdikjedeforståelse og sentrale utfordringer	56
8.3.2	Rammevilkår	56
8.3.3	Forvaltning	56
8.3.4	Infrastruktur	57
8.3.5	Forskning og utvikling(FoU).....	57
8.3.6	Nettverksbygging	57
8.3.7	Kunnskapsformidling	58
8.3.8	Bedriftsutvikling	58
8.3.9	Avgrensning av oppgaver for et kompetansesenter	58
8.4	Arbeidsformer for et kompetansesenter	59
8.4.1	Modell	59
8.4.2	Hente inn kunnskap	59
8.4.3	Bearbeide kunnskap	60
8.4.4	Spre kunnskap	60
8.5	Mål for et kompetansesenter	61
9	Modeller for et kompetansesenter	64
9.1	Kriterier for valg av kompetansesenter	64
9.2	Alternative modeller.....	65
9.2.1	Nytt selvstendig kompetansesenter	65
9.2.2	Nettverksmodell med nytt senter som nav	66
9.2.3	Nettverksmodell med eksisterende ressurs som nav	67
9.2.4	Utvidelse av eksisterende ressurs	68
9.3	Anbefalt modell – Nettverksmodell med Bioforsk Nord som nav	69
9.3.1	Organisering av modell	69
9.3.2	Om Bioforsk Nord.....	69

9.3.3	Forutsetninger for modellen.....	71
9.3.4	Eierforhold.....	71
9.3.5	Styringsmodell.....	71
9.3.6	Drift og utvikling av et kompetansesenter	72
9.3.7	Krav til egen kompetanse for senteret	72
9.3.8	Mulig finansiering av et kompetansesenter.....	72
9.3.9	Begrunnelse for Bioforsk Nord som nav i et kompetansesenter	73
9.3.10	Videre framdrift for etablering av et kompetansesenter	73
10	Oppsummering og anbefalinger	74
11	Litteraturhenvisninger	76

1 MÅL OG RAMMER

1.1 Bakgrunn

Sametinget vil ha vurdert behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer. Dette er blant annet en del av *Verdiskapingsprogrammet for næringskombinasjoner og samisk reiseliv*. Programmet ble vedtatt i Sametingets plenum den 28.febr. 08. Det er utarbeidet en programbeskrivelse med mål og delmål, tiltak og budsjett. Programmet er inne i sitt andre år.

Denne forespørselen er en følge av tiltak 16 i verdiskapingsprogrammet for næringskombinasjoner og samisk reiseliv; *Vurder behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer*.

Sametingets sak 65/07 *Melding om utvikling av utmarksnæringer* - danner et viktig bakteppe for vurdering av behovet for et kompetansesenter. I den nevnte meldingen er begrepet utmarksnæring drøftet og avgrenset, det er gjort en vurdering av omfanget, utfordringer og muligheter er vurdert og mål, satsingsområder og strategier er foreslått.

1.2 Prosjekt mål

Overordna mål for verdiskapingsprogrammet for næringskombinasjoner og samisk reiseliv er å øke verdiskapingen gjennom satsing og utvikling på innovative næringskombinasjoner og samisk reiseliv.

Målet for utvikling av utmarksnæringer er å øke verdiskapingen i samiske områder gjennom bedre utnyttelse av utmarksprodukter.

Prosjekt målet for vurderingen av behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer har vi definert til å være å gi Sametinget en avklaring på om det er grunnlag og behov for å etablere et kompetansesenter for utmarksnæringer, samt hvordan et slikt senter eventuelt kan organiseres og driftes, samt hva innholdet i et slikt senter kan være.

1.3 Mandatet

Sametinget har i anbudsforespørselen av 07.01.2009 gitt følgende mandat for vurderingen:

” Utredningen skal vurdere behovet for å etablere et kompetansesenter for utmarksnæringer. I behovsvurderingen skal omfanget av et slikt senter komme fram.

Definere fagområder og målgrupper et senter skal dekke.

Utredningen skal vurdere hvordan kompetansehevende tiltak innen utmarksnæringer kan tilbys og organiseres. Det skal også vurderes om slike tiltak kan tilbys innenfor eksisterende virksomheter så som samiske språk- og kultursentre, videregående skoler i samiske områder, Bioforsk m.v. I den forbindelse skal det også vurderes om det er et alternativ å etablere et nettverk mellom disse uten å danne et fysisk senter.

Komme med forslag til organisering, eierforhold, drift og finansiering av et senter.

Foreslå videre framdrift med videre planlegging av et eventuelt kompetansesenter.

Utredningen skal ta hensyn til Sametingsrådets melding om samisk institusjonsutvikling hva gjelder finansiering, Sametingets rolle i senteret, samt videreutvikling av eksisterende kompetanse i allerede etablerte samiske institusjoner.”

1.4 Sentrale dokumenter og vedtak

Programbeskrivelse for verdiskaping i næringskombinasjoner og samisk reiseliv – Sak 10/08 gir både overordnede føringer og konkrete tiltak for satsing på utmarksnæring. Tiltak 16 i programbeskrivelsen er *Vurdere behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer* og formulert som følger:

Tiltak 16	Vurdere behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer
Bakgrunn	<p>Bioforsk er et kompetansesenter for nordnorsk landbruk og innlandsfisk. Bioforsk har også engasjert seg i arbeidet med å kommersialisere ville bær og urter. For verdiskapingsprogrammet er det viktig å benytte den kompetansen som finnes. Utfordringen er å sikre at det samiske perspektivet legges til grunn for utvikling av nye kombinasjoner. For å sikre en god utvikling og at samiske verdier og syn blir ivarettatt, er det nødvendig å vurdere hvordan sikre FoU-arbeidet. Andre forhold som bør vurderes er hvordan sikre</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dokumentasjon og systematisering av samisk kunnskap • Kartlegging og utvikling av markeder • Produktutvikling • Utvikling av infrastruktur • Analyse og kartlegging av juridiske rammevilkår • Tilrettelegging av veiledning og kompetanseheving
Strategi	Involvere aktuelle parter i vurderingen
Aktivitet	Kartlegge kompetansebehovet blant utmarksutøvere
Ansvarlig	Sametinget, eventuelt andre aktører

I melding om utvikling av utmarksnæringer – Sak 65/07 har Sametinget gjort en grundig analyse og vurdering av utmarksnæringer. Her har Sametinget vedtatt følgende mål: *Målet med utvikling av utmarksnæringer er å øke verdiskapingen i samiske områder gjennom bedre utnyttelse av utmarksprodukter.* Sametinget har videre vedtatt følgende innsatsområder:

- Rammebetingelser for utmarksnæringer
- Kvalitetssikring
- Kompetanseheving, forskning og utvikling
- Salg og markedsarbeid
- Mobilisering, nettverk og samarbeid

Når det gjelder kompetansesenteret ble følgende vedtatt:

Det bør etableres et kompetansesenter for utmarksnæring som bl.a. skal arbeide med utviklingsprosjekter innenfor utmarksnæring.

Formålet med senteret bør være å yte bistand til bl.a. etableringer, markedsføring - utvikling av utmarksprodukter, tradisjonell kunnskap osv.

I Sametingsrådets melding om samisk institusjonsutvikling *Samiske institusjoner og det sivile samiske samfunn* legges det en del føringer på framtidig organisering av institusjoner og organisasjoner med støtte fra Sametinget. Dette vil kunne ha betydning for eventuell organisering av et kompetansesenter.

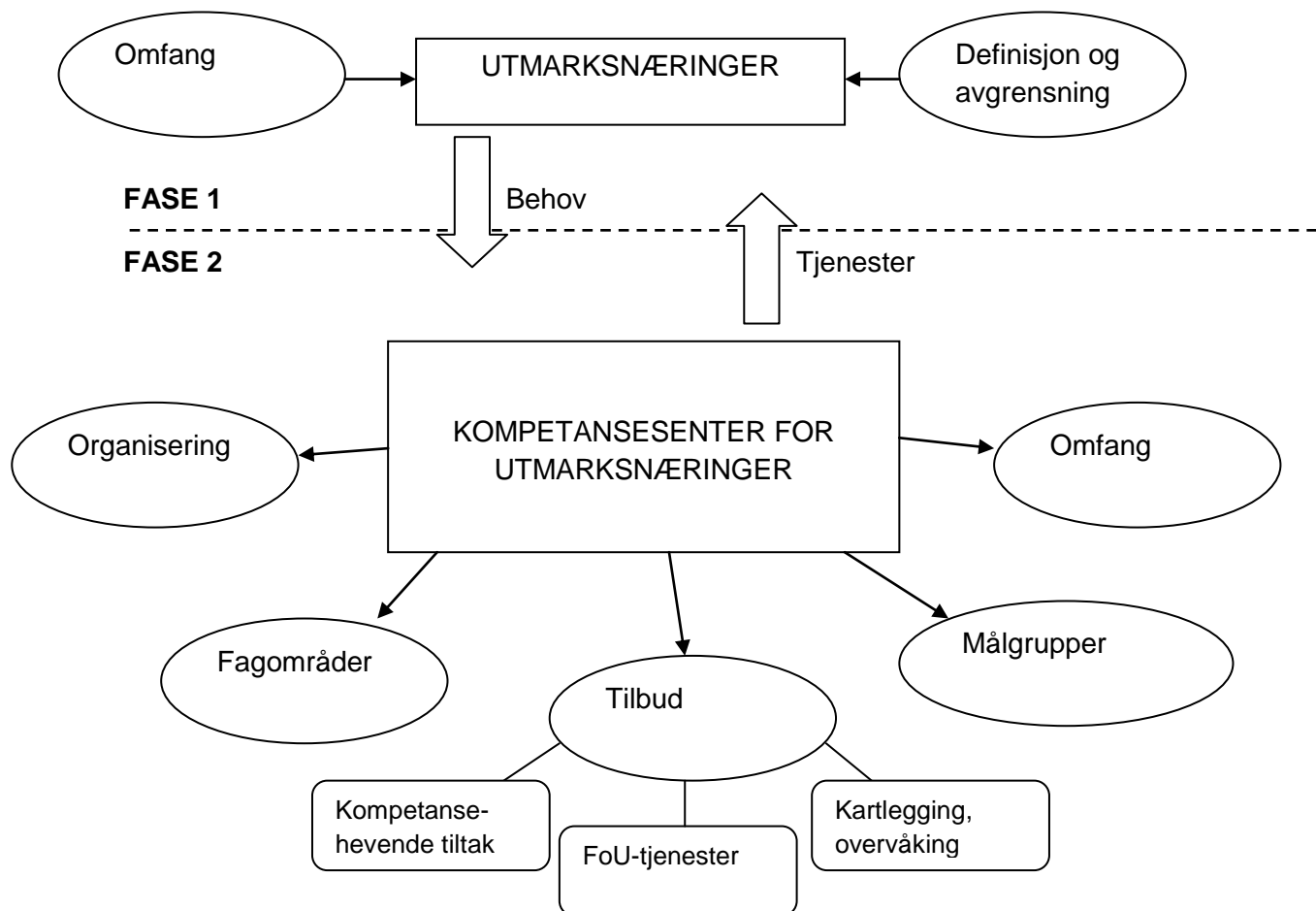
I revidering av Sametingets budsjett 2008 – Sak 27/08 ble det vedtatt vurdert tilskudd til et forprosjekt til kompetansesenter for utmarksnæring.

2 METODE, OMFANG OG AVGRENSNING

2.1 Oppgaveforståelse

Vi har forstått oppgaven til å vurdere behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer. I grove trekk kan dette arbeidet deles inn i to faser. En første fase med definering og avgrensning av utmarksnæring, en beskrivelse av omfanget av næringen i dag og en sannsynliggjøring av behovet for et slikt senter. Fase to vil være en beskrivelse av et eventuelt kompetansesenter, hva det senteret kan være, hvordan det kan organiseres, hva det skal kunne tilby og hva som eventuelt må avklares/gjøres framover.

Dette kan illustreres i følgende figur:

2.2 Avgrensning

Sametinget har i mandatet for oppdraget sagt at begrepet utmarksnæring avgrenses til innlandsfisk, småvilt, utnyttelse og videreforedling av ville bær, urter og sopp og kultivering av ville vekster og fiskevann. Oppdrett og oppforing av innlandsfisk skal også inngå i denne vurderingen. Utmarksbasert turisme og annen form for reiseliv i utmark skal ikke være med i denne vurderingen.

Tidlig i utredningen valgte vi i samråd med oppdragsgiver å utvide avgrensningen til også å gjelde utmarksbasert reiseliv. I utredningens kapittel 4 er det gitt en beskrivelse av utmarksnæringer med store muligheter, her er det få begrensninger i type næring. Dette vil også følge med i drøftingen senere i dokumentet.

Sametinget har i mandatet for utredning bedt om at det tas hensyn til Sametingsrådets melding om samisk institusjonsutvikling når det gjelder mulig organisering og finansiering av et kompetansesenter for utmarksnæringer.

2.3 Organisering

Oppdragsgiver peker ut prosjektansvarlig(PA). PA skal være prosjekteiers representant og ha det overordna ansvaret for at prosjektet holder framdrift og de aktiviteter som er planlagt. Inge Arne Eriksen og John Osvald Grønmo har vært kontaktperson i Sametinget. Audhild Schanche har vært prosjektansvarlig i Sametinget.

Prosjektleder(Oppdragsleder for Asplan Viak) har vært Magne Svineng, prosjektmedarbeidere har vært Veslemøy K.Dahl og Jan Olli, alle ved Asplan Viak AS i Karasjok.

3 DEFINISJON OG OMFANG AV UTMARKSNÆRING

3.1 Definisjon av utmarksnæring

3.1.1 Sametingets definisjon av utmarksnæring

Sametinget har i Melding om utmarksnæringer – sak 65/07 avgrenset utmarksnæring til innlandsfisk, småvilt, utnyttelse og videreforedling av ville bær, urter og sopp og kultivering av ville vekster og fiskevann. Innlandsfisk inkluderer både fangst og videreforedling, samt oppdrett og oppfóring. I meldingen om utmarksnæringer er utmarksbasert turisme inkludert.

Det presiseres også at utmarksbegrepet i denne sammenheng verken omfatter skogbruk, reindrift, jordbruk eller ordinært hagebruk. Det innebærer at vedhogst og salg av det ikke omfattes av begrepet utmarksnæring i Sametingets avgrensning.

Videre omfattes ikke aktiviteter på sjøen som utmarksnæring, herunder fjordfiske.

Skillet mellom næring og hobby/matauk/rekreasjon er flytende i den samiske verden og i den samiske forståelsen. Mandatet for dette arbeidet er klar på at det omhandler et kompetansesenter for utmarksnæringer. Sametinget har ingen klar avgrensning på begrepet næring i sammenheng med utnyttelse av utmark. I Sametingsrådets vedtak i sak 127/07, høringsuttalelse *Forslag til nytt regelverk for motorferdsel i utmark og vassdrag* problematiseres noe av dette temaet. Sametinget fremhever næringsvirksomhet, husbehovsmessig utnyttelse eller selvforsørgingsbruk og fritidskjøring som en del av mangfoldet i den samiske bruken av utmark. Næring fordrer inntektsgivende virksomhet, men hvor Sametinget peker på vanskeligheten med å stille entydige krav til mengden av inntjening fra utmarksnæringen og at begrepet "ealáhus" etter samisk oppfatning også dekker innhøsting som ikke gir noen inntekt.

3.1.2 Definisjon av begrepet næring

Vi har i dette kapittelet sett på begrepet utmark og hvilke ressurser det i grove trekk innbefatter. Utmarksnæring vil tilsvarende innebære en næringsmessig utnyttelse av de ressursene vi finner i utmarka. Det er derimot grunn til å se nærmere på begrepet næring, hva skal til for at vi kan snakke om næring av noe betydning?

I henhold til skatteetaten skiller man mellom lønnstaker og selvstendig næringsdrivende, og mellom hobby- og næringsvirksomhet. Et vilkår for å bli ansett som næringsvirksomhet, er at driften er egnet til å gi overskudd. Ved en omsetning av varer og tjenester over kr. 50 000 plikter virksomheten å registrere seg i avgiftsmanntallet og svare for merverdiavgift. Sentralt er derfor hvorvidt virksomheten er egnet til å gi overskudd, samtidig må virksomheten ha et visst omfang og ta sikte på en viss varighet(www.skatteetaten.no).

3.1.3 Vår tolkning av utmarksnæring

I de samiske områdene har det vært vanlig med næringstilpasninger hvor flere næringer og inntekter kombineres for å gi husholdet en tilfredsstillende samlet inntekt. Høsting av utmark har historisk og tradisjonelt vært en viktig del av husholdet, både som tilleggsinntekt/-næring og matauk. Dagens husholdninger bruker imidlertid en mindre og mindre andel av husholdningsutgiftene på mat, i 2008 kun 11% (<http://www.ssb.no/forbruk/>), og verdien av høsting i utmark som matauk reduseres også tilsvarende. Høsting i utmark som opplevelse, rekreasjon og som tradisjonsbærer vil derimot ikke bli mindre.

Høsting og utnyttelse av ressursene i utmark som hobby, matauk eller rekreasjon er en viktig del av "det gode liv" i de samiske områdene og helt klart det som har størst omfang i form av volum og aktører, men det kan nødvendigvis ikke defineres som utmarksnæring. Virksomhet som høster av og utnytter utmarka som næring må ha et visst omfang i omsetning og kunne gi et overskudd over tid. Som tilleggsnæring eller næringskombinasjon bør omsetningen være på minimum kr. 100 000 for å kunne gi overskudd over tid. Virksomheter med ansatte eller som skal lønne innehaver/utøver på heltid må ha en omsetning på nærmere kr. 1 mill. i omsetning for å dekke varekostnader, faste kostnader og en akseptabel lønn på rundt kr. 300 000.

Vår tolkning av utmarksnæring som legges til grunn i dette arbeidet er som følger:

"Næring som utnytter ressursene i utmarka til å skape og omsette produkter og tjenester av et visst omfang og som er egnet til å gi et overskudd over tid."

Konsekvensen av denne tolkningen er at forståelsen for og beskrivelsen av den tradisjonelle utmarksnæringen ikke blir like sterkt vektlagt, og at sentrale elementer som den tradisjonelle kunnskapen og naturforståelsen ikke like stort fokus.

3.2 Begrepet utmark

3.2.1.1 Samisk definisjon av utmark

I Sametingets retningslinjer for vurderingen av samiske hensyn ved endret bruk av meahcci/utmark i Finnmark¹ pekes det i § 2 på at den samiske benevnelsen meahcci(utmark) ikke nødvendigvis er identisk med frilufslovens definisjon av utmark(se kap.3.2.1.2 nedenfor). Meahcci er blitt oversatt til ødemark, villmark eller utmark og kan være vidda, fjellet eller skogen. Schanche(2002) viser til flere gode utsagn som illustrerer begrepet meahcci bedre, eksempelvis at meahcci uttrykker det landskapet du kommer til når du forlater hjemmet og bygda, eller meahcci er der det ikke er eller bor folk, men hvor naturressursene er(Schanche 2002).

¹ Fastsett av Sametinget 24.mai 2007 og godkjent av Arbeids- og inkluderingsdepartementet 11.juni 2007 med hjemmel i Finnmarkslovens § 4.

Det samiske begrepet *meahccesteapmi* dekker tilnærmet all utmarksbruk, både utmarksnæring og bruk av utmark til hobby, matauk eller rekreasjon. Det kan av og til føre til misforståelser om hva den enkelte legger i begrepet utmarksnæring. I denne rapporten har vi tatt utgangspunkt i det norske begrepet utmarksnæring.

Sámi bivdo- ja meahcástansearvi har i sin høringsuttalelse til melding om utmark trekt fram det samiske begrepet *birgejupmi* som sentralt i forståelse av utmarkas betydning i de samiske områdene. *Birgejupmi* kan oversettes med livsgrunnlag eller det å klare seg, og utmarka har vært og er fortsatt en viktig del av det daglige livsgrunnlaget for folk i de samiske områdene.

Forståelsen av begrepet *birgejupmi* er en del av prosjektet *Árbediehtu* i regi av Samisk høgskole. Her vises det til at *„birgejupmi er en del av samisk tradisjonell kunnskap og at den er knyttet til landskap, miljø og økologisk system og samfunnsmessig utvikling av identitet. Begrepet birgejupmi dreier seg så om livsutkomme, men i et holistisk perspektiv der det inngår både de økonomiske, sosiale, kunnskapsmessige og åndelige aspektene, samt forståelsen av en bærekraftig utnyttelse av naturressursene.”*

(<http://www.arbediehtu.no/downloadfile.php?i=17e62166fc8586dfa4d1bc0e1742c08b>).

3.2.1.2 Norsk definisjon av utmark

Utmarksbegrepet har vært knyttet til jordbruksaktivitet, hvor utmark betegner den delen av gården som lå utenfor de inngjerda, faste åkerarealene (Edwardsen 2000). I norsk språkbruk har altså utmark versus innmark vært knyttet til landbruksterminologi, hvor innmark historisk sett har hatt en sterk posisjon i det norske samfunn. I det samiske samfunn har det som defineres som utmark historisk sett hatt en sterk stilling, ved at samer har hatt en nomadisk livsform og brukt landområdene på en annen måte. Satt på spissen kan en hevde at utmarka har vært like viktig for det samiske samfunn som innmarka har vært for det norske samfunn (Arnesen 2003).

I frilufslovens §1a er utmark definert som fravær av innmark: *”Med utmark mener denne lov udyrket mark som etter foregående ledd ikke regnes like med innmark”*.

I Direktoratet for naturforvaltning sitt forslag til nytt regelverk for motorferdsel i utmark og vassdrag defineres utmarksnæring som drift av utleiehytter, næringsmessig høsting av naturgoder og reiselivsnæringen. Innenfor begrepet næringsmessig høsting av naturgoder regnes i tillegg til høsting av bær, sopp og andre planter, bruk av utmarksbeite i det tradisjonelle jordbruket, skogsbruk og reindrift.

3.3 Produkter og tjenester fra utmark

Utmarksprodukter kan deles inn i ulike kategorier;

- Konkrete spiselige produkter som fisk, vilt, bær, urter og gras til beitedyr
- Mer abstrakte goder som naturopplevelser, sinnsro
- Konkrete "lys og varme"-produkter som ved til fyring og biobrensel
- Felles goder som biologisk mangfold og bidrag til sunne økosystemer(Sandberg 2000).

Arnesen(2003) viser til at utmark er både et område for produksjon og for rekreasjon, hvor begge variantene gir muligheter for arbeid og næring. Dels arbeid gjennom produksjon av varer og tjenester for primærproduksjon og annen form for naturressursbasert produksjon, og dels arbeid gjennom produksjon av varer og tjenester for rekreasjon.

I dag kan vi dele inn utmarksnæringsutøverne i to grupper. De som høster og selger til leverandører direkte og de som høster og videreforedler råvarene for å selge nisjeprodukter.

De næringsutøverne som høster og selger direkte til leverandørene, får forholdsvis lave priser for råvarene. Innsanking og høsting av råvarene er tidkrevende og arbeidsintensiv. De som tar i mot råvarene tjener minimalt på videresalget. De utøverne som har satsset både på sanking selv og videreforedling og utvikling av nisjeprodukter er de bedriftene som ansees å være mest vellykket innenfor utmarksnæringene, og de som har høy omsetning.

Begrepsbruken i reiselivet er mangfoldig. Reiseliv er definert som all reisevirksomhet, ferie- og fritidsreiser, forretningsreiser, herunder kurs- og konferanser, og besøk(venner og slektsbesøk). Turisme derimot er konsentrert om ferie- og fritidsreiser. Naturbasert turisme kan betraktes som det å nyte og oppleve relativt uberørt natur(Mehmetoglu 2007).

Utmarksbasert reiseliv kan med bakgrunn i det ovenfor nevnte, defineres som det å nyte og oppleve goder i utmarka, både for turister, forretningsreisende og venner/slektsbesøk. Utmarksbasert turisme vil være en del av begrepet naturbasert turisme.

3.4 Utviklingen for utmarksnæringene

I de siste par hundreårene har primærnæringene, fiske, jordbruk, reindrift og utnyttning av utmarka vært grunnlaget for bosettingen i de samiske områdene. Utmarka som ressurs var spesielt viktig for jordbruket og reindriften fram til midten av forrige århundre. Etter den tid ble det i jordbruket satsset på nydyrking og større moderne bruk og behovet for utmarksressursene noe redusert. I reindriften fikk en etter siste krig gradvis bedre betalt for reinkjøttet og behovet for tilleggssinntekter fra utmarka ble gradvis mindre. Samtidig begynte tettstedene å vokse og de som ikke var tilknyttet primærnæringene økte, dermed begynte "allmennheten" å høste en større og større del av utmarksgodene(Prestbakmo 1994).

Generelt i Norge har interessen for kommersialisering av utmarka økt i takt med at inntektene fra det tradisjonelle jord- og skogbruk har gått ned de siste årene. Spesielt blant

grunneierorganisasjoner og reiselivsorganisasjoner har det vært igangsatt en rekke større prosjekt for å øke verdiskapingen av utmarka og utmarksbasert reiseliv spesielt.

Flere har vist til de endringene som skjer i bruken av utmarka(Sandberg m.fl.2000, Arnesen 2003 og 2006, Sandberg og Fedreheim 2008), også vist til i stortingsmelding nr. 39(2000-2001) om Friluftsliv. Befolkningen går i større og større grad bort fra tradisjonelle aktiviteter som fjellturer, bærplukking, innlandsfiske, skiturer og over på frilftsaktiviteter med fart og spenning, så som terrengsykling, motorisert ferdsel, kiting, heliskiing, fjellklatring m.m. Spesielt godt ser man dette blant ungdom og har sammenheng med andre moderniseringsrelaterte endringsprosesser i andre samfunnsområder. Selv om dette gjelder hele landet, er det all grunn til å tro at disse endringsprosessene også skjer og vil skje i de samiske områdene.

I det samiske samfunn har den politiske interessen for bruk av utmark og utmarksnæringer alltid vært relativt høyt. Interessen for næringsorganisasjonene Sámi bivdo- ja meahcástansearvi og Goahtegearrat(se kap. 3.5) har vært store og har til tider hatt mange medlemmer. Utmarksnæring har også vært grundig drøftet i Sametinget, både i 2007 i *Melding om utvikling av utmarksnæringer* og i 2008 under *Verdiskapingsprogrammet for næringskombinasjoner og samisk reiseliv*.

Sametinget har i programbeskrivelsen for verdiskapingsprogrammet gjort en SWOT analyse av situasjonen for kombinasjonsnæringene. Mye av denne analysen gjelder også utmarksnæringen. Utmarksnæringen er først og fremst knyttet til innhøsting og produksjon av nærings- og nytelsesmidler som er basert på råstoff fra bær, urter/planter og innlandsfisk.

Som en oppsummering av nåsituasjonen slik den er beskrevet i SWOT analysen, er næringens sterkeste side den uformelle kompetansen som folk innehar om forvaltning og høsting av utmarksressurser, samt at det er et regionalt marked for lokale matprodukter. Den uformelle kompetansen kan gi grunnlag for en fornuftig forvaltning og videreutvikling av produkter. Den svake siden, er mangel på infrastruktur det som først og fremst peker seg ut. Svak infrastruktur tolker vi som få utmarksnæringsbedrifter, få eller ingen mottak for råvarene, få produkter og veldig få nisjeprodukter. Som en konsekvens av dette er det få distributører og dermed også lite markedsrettet.

Sametinget legger i beskrivelsen av mulighetene vekt på produktenes kvaliteter(sunne, rene og naturlige), muligheten for utvikling av nisjeprodukter basert på tradisjonell kunnskap og at det i nærområdet er tilgang til mye uutnyttede råvarer.

3.5 Avgrensning av utmarksnæring

Det er vanskelig å avgrense utmarksnæringene på en slik måte at man kan identifisere utmarksnæringsutøverne. Et utgangspunkt for avgrensning av type bedrifter kan være *Standard for næringsgruppering* som SSB bruker. Her kan utmarksnæring etter det Sametinget har definert som utmarksnæringer være begrenset til kodene:

Kode	Bransjer
01280	Dyrking av krydder og aromatiske, medisinske og farmasøytiske vekster
01290	Dyrking av flere årlige vekster ellers
01630	Etterbehandling av vekster etter innhøsting
01700	Jakt, viltstell og tjenester tilknyttet jakt og viltstell
02300	Innsamling av viltvoksende produkter av annet enn tre
03120	Ferskvannsfiske
03220	Akvakultur
10201	Produksjon av saltfisk, tørrfisk og klippfisk
10840	Produksjon av smakstilsetningsstoffer og krydderier
10890	Produksjon av næringsmidler ikke nevnt annet sted

Svakheten ved denne klassifiseringen er at man vet, fra de samiske områdene at de fleste av utmarksnæringsutøverne driver dette i kombinasjon med andre næringer. Dette betyr at mange ikke er registrert under SSB sine næringskoder. På oppdrag fra Arbeids- og inkluderingsdepartementet(AID) har Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguovddáš OS/Samisk Nærings- og Utredningssenter AS(SEG) gjennomført en brukerundersøkelse blant kombinasjonsnæringsutøvere i samiske bosettingsområder. I rapporten kom det fram at det var vanskelig å gjøre utvalget av bedrifter for undersøkelsen. Informasjon fra næringskontorene i utvalgte kommuner ble brukt som grunnlag for utvalget, i tillegg til informasjon fra bransjeorganisasjoner og personer innenfor spesielle næringer med særlig kunnskap om næringene. Det påpekes i rapporten at det kan knytte seg feilkilder til utvalget fordi SEG underveis ble klar over at mange av de som selv definerer seg som kombinasjonsnæringsutøvere ikke er registrert i bransjeorganisasjoner, eller ikke blir oppfattet av kommunene som det(SEG 2009).

Dette vil også være tilfellet i vårt utvalg. For å få en fullstendig oversikt måtte man ha gjennomført en spørreundersøkelse av alle bedrifter i de samiske områdene. En slik kartlegging vil ikke være gjennomførbar uten store ressurser. Vi vil derfor i denne rapporten gjøre et søk knyttet til næringskodene, samt bruke utvalget SEG har brukt i utarbeidelsen av sin rapport, for å kartlegge utmarksnæringsbedriftene.

3.6 Omfanget av utmarksnæring

3.6.1.1 Standard for næringsgruppering hos SSB

Et søk på offentlige statistikker i Norge (www.ravninfo.no) på næringskoder som vil kunne omfattes av utmarksnæring ga som resultat at 64 utøvere var registrert på de åtte kodene i tabell nedenfor i det som er virkeområdet for Sametingets næringsutviklingsmidler².

Kode	Bransjer	Ant. aktører
01280	Dyrking av krydder og aromatiske, medisinske og farmasøytiske vekster	0
01290	Dyrking av flere årlige vekster ellers	0
01630	Etterbehandling av vekster etter innhøsting	7
01700	Jakt, viltstell og tjenester tilknyttet jakt og viltstell	2
02300	Innsamling av viltvoksende produkter av annet enn tre	0
03120	Ferskvannsfiske	3
03220	Ferskvannsbasert akvakultur	9
10201	Produksjon av saltfisk, tørrfisk og klippfisk	12
10840	Produksjon av smakstilsetningsstoffer og krydderier	1
10890	Produksjon av næringsmidler ikke nevnt annet sted	2
Sum		36

Under Kode 03220 – Akvakultur er det ingen av bedriftene som ved nærmere gjennomgang er knyttet til oppdrett og oppføring av ferskvannsfisk. Derfor vil denne næringskoden ikke omfattes av begrepet utmarksnæring i denne utredningen og faller derfor bort. Kode 10201 – *Produksjon av saltfisk, tørrfisk og klippfisk* omfatter bedrifter som videreforedler saltvannsfisk, og omfattes heller ikke av begrepet utmarksnæring.

Ny oversikt viser dermed at det er 17 registrerte aktører innenfor utmarksnæring i det geografiske virkeområdet.

Kode	Bransjer	Ant. aktører
01630	Etterbehandling av vekster etter innhøsting	7
01700	Jakt, viltstell og tjenester tilknyttet jakt og viltstell	2
03120	Ferskvannsfiske	3
03220	Ferskvannsbasert akvakultur	2
10840	Produksjon av smakstilsetningsstoffer og krydderier	1
10890	Produksjon av næringsmidler ikke nevnt annet sted	2
Sum		17

² Virkeområdet for søkerbaserte tilskudd til næringsutvikling som forvaltes av Sametinget har et virkeområde som omfatter 14 hele kommuner og 12 kommunedelområder, disse er deler av Sør-Varanger, Nesseby, Tana, deler av Gamvik, deler av Lebesby, Karasjok, Porsanger, deler av Nordkapp, deler av Måsøy, Kvalsund, Loppa, deler av Alta, Kautokeino, Kvænangen, Kåfjord, Storfjord, Lyngen, deler av Sørreisa, Lavangen, deler av Gratangen, Skånland, deler av Tromsø, deler av Evenes, Tysfjord, deler av Hamarøy og deler av Narvik. I tillegg er den samiske befolkningen på Senja, i Lenvik kommune og i sørsameområdet inkludert i virkeområdet, disse vil imidlertid ikke være inkludert i denne utredningen.

Dette gir naturlig nok ikke et komplett bilde antall aktører i denne næringen, men er en indikasjon på omfanget av aktører i næringen. Det er med på å underbygge påstanden om at det i 2009 er få som ønsker å arbeide med utmarksnæringer og enda færre som har det som viktigste levevei. Basert på omfanget av aktører i næringen og det de omsetter for, er det lite som tyder på at det er grunnlag for å etablere et kompetansesenter for utmarksnæring.

Utfordringene med statistikk og omfang trekkes også fram av Faglig analysegruppe for samisk statistikk i Samiske tall forteller II, og da spesielt for ulike næringskombinasjoner.

” I videreutvikling av samisk statistikk er det ønskelig at dette aspektet kommer tydeligere fram – helst som en egen kategori. I den sammenheng kan det være hensiktsmessig å vurdere hvordan utmarksbruk og duodji, som vanligvis utøves i kombinasjoner med andre næringer, kan gjøres synlig i generell næringsstatistikk.”
(Samiske tall forteller 2 – 2009)

3.6.1.2 Utvalg SEG rapport

Foreløpig rapport fra SEG(2009), viser at utvalget var på 132 næringskombinasjonsutøvere fra Sør Varanger til Tysfjord, hvorav 66 personer(50%) svarte på undersøkelsen.

Undersøkelsen viser at 27 av de 66 også henter inntekt fra utmarksnæring, altså har rundt 40 % utmark som en del av næringskombinasjonen. De fleste av de 66 som svarte, kombinerer og henter inntekt fra to eller tre næringer. Den mest vanlige kombinasjonen der utmark inngår er utmarksnæring/reiseliv, deretter utmarksnæring/duodji og færrest med utmarksnæring/landbruk. Rapporten viser videre til at 19 av 64 oppgir at de har hatt omsetning fra utmark(SEG 2009).

I kapittelet ovenfor viste vi til at det er 17 registrerte utøvere i de samiske områdene og SEG-rapporten viser at 19 henter omsetning fra utmarka, selv om 27 oppgir at oppfatter seg som kombinasjonsutøvere hvor også utmark inngår. Selv om dataene er usikre er konklusjonen at det er få utøvere det er snakk om.

3.6.1.3 Næringsorganisasjoner

Det har vært to organisasjoner som har organisert utmarksutøvere og kombinasjonsutøvere og hatt som formål å arbeide for å bedre betingelsene for utmarksutøvere. Det er Sámi bivdo- ja meahcástansearvi og Goahtegearrat.

Sámi bivdo- ja meahcástansearvi har levert medlemsliste for 2008 til Sametinget og har 148 betalende medlemmer i 2008. 142 av de 148 er fra Finnmark, og klart flest av disse er igjen fra Kautokeino kommune. Foreningen er en politisk nøytral interesseforening som har til målsetning å fremme og videreføre tradisjonell samisk kulturbasert utmarksbruk og utmarksutøvelse i samiske områder. Medlemskap i foreningen er åpent for alle som er interessert i og aktivt ønsker å arbeide for foreningens formål.

Goahtegearrat ble etablert i 2002 med formål om å fremme og ivareta utmarks- og kombinasjonsutøvernes interesser i de samiske bosettingsområder, økonomisk, sosialt og kulturelt. I 2006 hadde organisasjonen 101 medlemmer. Goahtegearrat har ikke søkt støtte

for 2008 og har dermed ikke levert oppdatert medlemsliste.

Bivdi er en sjøsamisk fangst og fiskeriorganisasjon, etablert i 2005, med formål å fremme og ivareta sjøsamenes interesser og rettigheter til og i sjøen. De hadde 35 medlemmer i 2005. Bivdi ivaretar interesser tilknyttet sjø og marine ressurser, som ikke er tatt med i dette arbeidet, vil vi ikke kommentere det ytterligere.

3.6.1.4 Andre organisasjoner

Utmarkskommunenes Sammenslutning(USS) ble stiftet i 1996 av 40 kommuner. I 2008 var det 81 medlemskommuner. Av samiske kommuner er blant annet Kåfjord, Storfjord, Hamarøy, Hattfjelldal og Snåsa med i USS.

USS har som formål å arbeide for å fremme medlemskommunenes interesser i utmarksspørsmål av enhver karakter. USS skal også søke å styrke det lokale selvstyret i saker om forvaltning av utmark og bedre samspillet mellom hensynet til natur- og miljøvern og lokal næringsutvikling.

USS bistår kommunene i spørsmål om blant annet forvaltning av utmark, forvaltning av rovdyr, arealdisponering, vernespørsmål, ulike lovforslag m.m.. USS har også vært aktiv i høringsprosessen rundt oppfølging av Samerettsutvalget II sin innstilling. (Kilde: www.utmark.no).

4 RESSURSER OG MULIGHETER FOR UTMARKSNÆRINGER

All utnyttelse av utmark baseres på de ressurser som er tilgjengelig for utnyttelse. Det finnes imidlertid ikke tilgjengelige oversikter over mengden av de ulike ressursene som kan utnyttes til næringsmessige formål. Det vil være utenfor rammene i dette prosjektet å gi en beskrivelse som angir utnyttbar mengde og økonomisk potensial for de enkelte ressursene. Det vil også være ressurser som i dag ikke anses for å være utnyttbare i næringsøyemed, men som i framtiden kan ha vesentlig verdi. Derfor gis det her en summarisk oversikt over aktuelle utmarksressurser som i dag anses å ha et næringsmessig potensial.

Det må presiseres at de ressursene som presenteres i dette kapittel ikke er en fullstendig oversikt over det som finnes i de samiske områdene, heller er ikke alle mulighetene eller potensialene tatt med. Det som kommer fram her er det vi mener er de mest aktuelle ressursene, de med størst potensial og dermed de som er mest realistisk å kunne være en del av en framtidsrettet og verdiskapende utmarksnæring.

4.1 Jakt og vilt

4.1.1 Ressurser

Vilt omfatter i prinsippet alle ville dyr som er gjenstand for jakt eller fangst, det vil si storvilt, småvilt og sjøpattedyr som kystsel. Storvilt, som i samiske områder begrenses til elg, utnyttes av grunneier til salg av jaktrett eller egen jakt. Noe av dette selges til kjøttforedlingsbedrifter, basert på en ringerunde til de viktigste oppkjøpere av vilt i Finnmark omsettes det om lag 100 elg årlig i Finnmark. Dette er imidlertid ikke å regne som fangst i næringsøyemed. Kystsel er tradisjonelt utnyttet til mat, klær og andre bruksting i de samiske områdene. Aktiviteter på sjøen omfattes imidlertid ikke av mandatet for denne utredningen. I denne utredningen begrenses derfor vilt til å omfatte landlevende småvilt.

Utnyttbare småviltressurser omfatter lirype, fjellrype, skogsfugl (storfugl, orrfugl, jerpe), andefugler (gressender, dykkendre, fiskeeender), gjess, rødrev og hare. Fangststatistikk gir et bilde av størrelsen på ressursene, og i henhold til disse statistikkene (www.ssb.no) utgjør lirype den største ressursen i Norge med en gjennomsnittlig årlig fangst i perioden 2001-2008 på 245 000 ryper. Tilsvarende for fjellrype er 132 000. I 2008 ble 43% av liryperne og 50% av fjellryperne rapportert fanget i de 4 nordligste fylkene. For de andre viltartene er fangsttallene langt lavere. Tradisjonell næringsmessig utnyttelse har vært jakt og fangst for salg, men etter hvert har utnyttelse i reiselivssammenheng økt (utleie av overnatting og tilrettelegging). Tradisjonell fangst for salg har liten betydning i dag. Innenfor området til Finnmarkseiendommen (FeFo) anslås det at om lag 5% av fangsten tas i form av snarefangst, og mesteparten av skoleklasser og pensjonister. Kun ytterst få har fangster av størrelse som kan ha en viss næringsmessig betydning. Det tilbys også rype skutt med haglgevær, men disse er mindre populær i markedet. Basert på opplysninger fra oppkjøpere i Finnmark omsettes svært lite rype, rundt 1000 ryper. Markedet er imidlertid svært godt.

SND (Innovasjon Norge) beregnet at i 2000 var førstehåndsverdien av storvilt 460 millioner kroner og småvilt 42 millioner kroner, til sammen 502 millioner kroner. Verdi av jakt ble

anslått til nærmere 1,4 milliarder kroner. Dette er grove anslag, men viser tydelig at verdien av jakt (kortsalg, tilrettelegging, med mer) er langt høyere enn førstehåndsverdi av viltet.

I henhold til en rapport utarbeidet for Norges Bondelag og Norges skogeierforbund i 2005 (Kjellmann 2005) har Norge syv jaktbare arter som kan konkurrere i et internasjonalt kommersielt marked. For de samiske områdene gjelder dette elg og rype, der rypejakta regnes for å være den store folkejakten. Det nærmeste og største markedet for rypejakt er Norge med om lag 50-60 000 jegere. Rypejakt er meget populært, spesielt de første ukene i jakta og det er ingen jakt der det betales så mye for opplevelsesverdien.

Når det gjelder reiseliv kan også dyrearter som ikke betraktes som vilt ha en næringsmessig verdi, for eksempel fugletitting eller safari.

4.1.2 *Utnyttelsesmuligheter /potensial for jakt og vilt*

Rypefangst som næring, det vil si jakt og fangst for salg, har utvilsomt et potensial i markedet, men det er svært få aktører, omsetningen er liten og ressurstilgangen kan variere betydelig. For sesongen 2009/2010 er det snakk om å innføre begrensninger i snarefangst i Finnmark på grunn av lav rypebestand. Det største potensialet ligger derfor i salg av jakt, jaktopplevelser, overnatting og bevertning. Jaktretten (jaktkort) selges av grunneier, som i de samiske områder stort sett dreier seg om Finnmarkseiendommen i Finnmark og Statskog i de øvrige områdene. Det er et betydelig potensial for verdiskaping ved salg av overnatting og bevertning, guiding, og øvrig tilrettelegging i forbindelse med rypejakt. Innenfor Finnmarkeiendommens område økte antallet jegere bosatt utenfor Finnmark med 500% i perioden 2001 til 2006. I 2006 var det nesten 5000 personer bosatt utenfor Finnmark som løste jaktkort. Dette tallet har gått betydelig ned i 2008 på grunn av sterk nedgang i rypebestanden. I 2006 ble det rapportert inn en fangst på mer enn 80 000 ryper, mens det var om lag 20 000 i 2008. Det finnes ingen oversikt over omsetning forbundet med rypejakt, utenom salg av jaktkort, i de samiske områdene, og etter vår kjennskap foreligger det heller ikke beregninger for potensialet.

I henhold til Kjellmann (2006) ligger utfordringen i å tenke nytt på måten utleie blir organisert, gjennom å dele jaktressursen i tid og antall. Naturlige svingninger i bestanden er en utfordring spesielt i forhold til utenlandske jegere, mens norske jegere er i stor grad klar over dette.

I de samiske områdene jakter de fleste ikke-lokale jegere på egen hånd, det vil si uten kjøp av pakke med overnatting, bevertning og guide. En av grunnene til dette er at tilbudet på pakkeløsninger er relativt begrenset. Det er en utfordring å utvikle tilbud som er attraktive nok til at jegerne er villig til å betale ekstra, særlig i områder der det ikke er begrensninger for antall jegere. Det finnes store områder med svært lavt jakttrykk. Disse områdene er imidlertid lite tilgjengelig på grunn av lang avstand fra vei, og har lite infrastruktur for å tilby overnatting og bevertning av høy kvalitet. Et samarbeid mellom grunneier, forvaltning og reiselivsaktører (tilbydere av jaktpakker) vil være avgjørende for å utvikle gode tilbud i disse områdene.

Kunnskap om markedet er av avgjørende betydning for å utvikle gode tilbud. Det er imidlertid svært ressurskrevende å skaffe gode markeds kunnskaper, særlig i et internasjonalt marked.

Samarbeid mellom aktørene er derfor nødvendig. Solide lokalkunnskap, og kunnskap om samisk kultur spesielt, vil kunne bidra med tilleggsverdi i produktene og skape unike produkter i et krevende marked.

Oppsummert vil en utvikling av jaktopplevelser til en økonomisk bærekraftig og betydelig næring, kreve betydelige investering i infrastruktur og anlegg, økt kompetanse og samarbeid. For samarbeid er det ikke tilstrekkelig med et samarbeid mellom tilbydere av produkter og tjenester, men også mellom tilbydere, forvaltning, grunneiere og finansieringsinstitusjoner.

4.2 Innlandsfisk

4.2.1 Ressursgrunnlaget

I henhold til SND-rapport 05-2003 (Strategisk plan for næringsmessig utnyttelse av fisk og ferskvannskreps) og Handlingsplan for innlandsfisk (Landbruks- og matdepartementet, 2006) kan det tas opp årlig om lag 11 500 tonn innlandsfisk (inkluderer ikke anadrom laksefisk) i Norge. Anslagsvis fanges 7 000 tonn av fritidsfiskere per år. I 2006 ble det omsatt om lag 245 tonn, med beregnet førstehandsverdi på 9,5 millioner kroner, innlandsfisk tatt opp ved yrkesfiske (www.bioforsk.no). Det er derfor betydelige ressurser til rådighet for økt utnyttelse. Kvaliteten på fisken kan imidlertid variere betydelig i enkelte vann og vassdrag. I disse vann og vassdrag er det behov for fangst- og kultiveringstiltak for å heve kvaliteten.

Tradisjonell utnyttelse av innlandsfisk i næringsøyemed har vært yrkesfiske etter villfisk, for direkte salg eller videreforedling. Andre aktuelle utnyttelsesformer er landbasert fiskeoppdrett og fisketurisme.

Norge har i alt 660 lakseførende vassdrag, og årlig fanges det mellom 75 000 og 150 000 laks og ca. 80 000 – 120 000 sjøørret ved sportsfiske. Utenom sjølaksefiske, utnyttes villaks kun til sportsfiske i alle elver unntatt Tanavassdraget, og i begrenset grad i Neiden (Käppälä-fiske). I perioden 1975-2008 ble i gjennomsnitt 43 % av fangsten i Tana-vassdraget tatt med drivgarn, stengsel og settegarn (Niemi m.fl. 2009).

4.2.2 Potensialet på innlandsfisk

St.meld. nr 28 (2007 – 2008) Samepolitikken slår fast at det er et utviklingspotensial knyttet til fangst og produksjon av innlandsfisk. Regjeringen satte i 2008 i gang et 5-årig utviklingsprogram for innlandsfiske, med sikte på å utvikle velfungerende næringer med et større utbud av kvalitetssikrede produkter innenfor næringsfiske, innlandsfiskeoppdrett og fisketurisme. Utviklingsprogrammet baserer seg på en handlingsplan som Landbruks- og matdepartementet utga i 2006.³ I handlingsplanen pekes det på at det først å fremst ligger et stort potensial i foredling av innlandsfisken. Også oppføring av villfanget småfisk ansees som

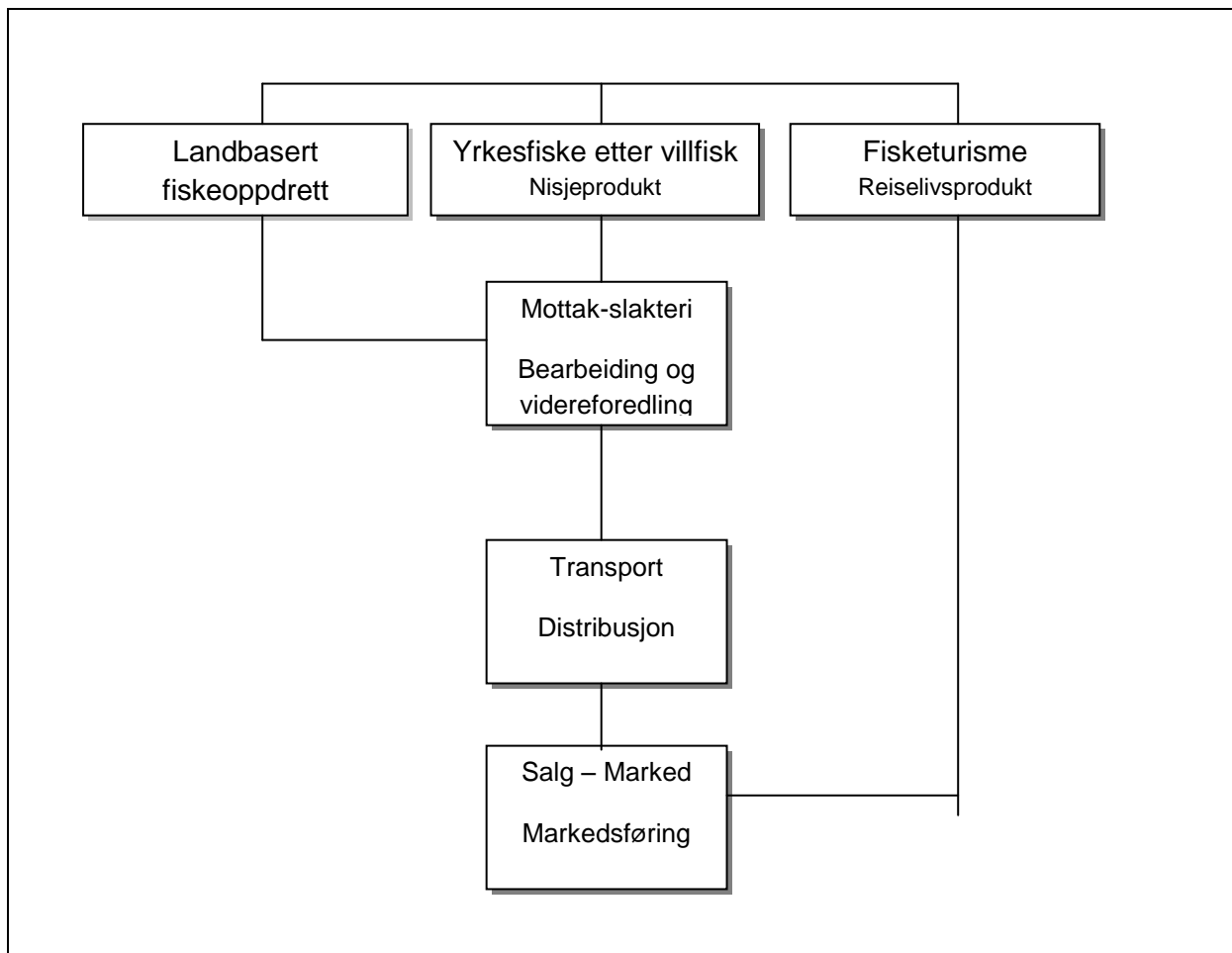
³

Landbruks- og matdepartementet. (2006). *Handlingsplan for innlandsfiske - Handlingsplan for økt bruk av innlandsfisk som grunnlag for verdiskaping innen mat- og opplevelsproduksjon*. Oslo: Landbruks- og matdepartementet.

å ha et potensial, men skal det et volum til så må det satses på oppdrett. Innlandsoppdrett ansees være nisjeprodukter og regnes for salg til det norske markedet. Potensialet er der for flere arter også i de samiske områdene.

Utfordringen i de samiske områdene knyttet til fiske av innlandsfisk, er å få gode fiskevann som kan være grunnlag for næringsfiske, samtidig som mottak av fisk må organiseres. Problemstillinger knyttet til markedsføring og distribusjon blir tatt opp i handlingsplan for innlandsfiske. Der pekes det på at så lenge man har et veldig beskjedent volum på leveransene på innlandsfisk, er dette til hinder for stabile leveranser med tilstrekkelig volum og kvalitetssikring (Landbruks- og matdepartementet 2006). Derfor pekes det på at det ikke er hensiktsmessig å bygge opp et bredt tilbud innen distribusjon og markedsføring. Dette er problemstillinger som er viktig for mulighetene innenfor utviklingen av innlandsfiske i samiske områder.

Innlandsfisk kan utnyttes i næringsøyemed på 3 ulike måter, og i figuren nedenfor er verdikjedene illustrert skjematisk (jfr. Handlingsplan for innlandsfisk, LMD, 2006). Disse har en rekke felles utfordringer, men også spesifikke utfordringer innen hver verdikjede.

Førstehåndsverdien på yrkesfisket innlandsfisk (utenom laks) ble i 2006 beregnet til 9,5 millioner kroner i Norge. Med videreforedling antar man at verdien kunne økes til 20 millioner kroner. Med en realistisk økning av fangsten, kombinert med bedre produkter, foredlingsmetoder og teknologi antas potensialet fort å kunne overstige 50 millioner kroner.

Potensialet for oppdrettet innlandsfisk har et betydelig potensial, både i det nasjonale og internasjonale markedet. I dag er denne produksjonen lav, men betydelig over volumet for yrkesfanget villfisk. I 2008 ble det solgt 468 tonn røye/sjørøye i Norge, det aller meste fra Nordland (www.ssb.no). Produksjon av andre arter (brunørret, sik, abbor, gjørs, etc.) er ubetydelig, men for disse artene er også markedspotensialet betydelig. Norge er ledende innen oppdrett av laks og regnbueørret, og mye av kunnskapen og teknologien kan overføres til oppdrett av innlandsfisk.

På oppdrag fra Norges Skogeierforbund og Reiselivsbedriftenes landsforening gjorde Norsk institutt for naturforskning (NINA) i 2004 et anslag på den samlede årlige omsetningen av fritidsfiske i innlandet å være ca. 900 millioner kroner, hvorav salget av fiske utgjør ca. 260 millioner kroner. Arbeidsgruppa for Handlingsplan for innlandsfiske mener at et realistisk potensial er på 1,3 milliarder kroner, derav 300 millioner kroner for salg av fiskekort.

Potensialet beskrevet ovenfor gjelder hele landet under ett. Det er ikke gjort tilsvarende beregninger for de samiske områdene. De samiske områder har betydelige vann- og vassdragsressurser, slik at det ligger også et betydelig verdiskapingspotensial for disse områdene. Potensialet er betydelig for fangs av villfisk, man oppdrett av innlandsfiske og turistfiske har et langt høyere potensial.

I henhold til handlingsplan for innlandsfiske antas det at det fisker ca. 150 000 personer årlig i norske vassdrag, og av disse ca. 70 000 kun fisker etter laks. Av det totale antallet kommer ca. 25 % fra utlandet. Laksefiskerne bidrar årlig til en lokal omsetning på 1,4 milliarder kroner, drav 30 % går til kjøp av fiskerett. Potensialet antas å ligge på om lag 2,2 milliarder kroner.

4.2.3 Hva kreves for å utløse potensialet?

For å utløse potensialet er det en hel rekke utfordringer som må løses, både utfordringer som er felles for de ulike verdikjedene og utfordringer spesifikke for verdikjedene (utnyttelsesmåter). Handlingsplan for innlandsfisk (LMD, 2006) beskriver en rekke utfordringer og tiltak for å utløse potensialet.

Felles utfordringer omfatter ressursgrunnlaget og forvaltning, rettigheter og eiendomsforhold. Det er nødvendig å forvalte fiske- og vannressursene på en bærekraftig måte for å sikre optimal produksjon og god kvalitet på fisken. Forvaltning av fiske- og vannressurser er delt mellom stat, kommune og rettighetshaver (grunneier). Det er behov for kunnskap om ressursene, og en god samhandling mellom de ulike aktørene for å få til en god forvaltning av ressursene. I de samiske områdene er det også en utfordring å utvikle det samiske aspektet som en tilleggsverdi i produkt og tjeneste.

I verdikjeden for yrkesfiske ligger hovedutfordringen innenfor organisering, kvalitet, markedsføring og distribusjon og produktutvikling. Arbeidsgruppen for handlingsplanen anser en hensiktsmessig organisering sentralt for å være selve bærebjelken i et praktisk handlingsopplegg for yrkesfiske. Også på det lokale plan er det nødvendig med organisering, ikke minst innenfor markedsføring, salg og distribusjon. God kvalitet (størrelse og kondisjon) er forutsetning for både yrkesfiske og turistfiske, og dårlig kondisjon er gjerne kombinert med parasitter som gjør fisken uegnet som salgsvare. Distribusjon og salg involverer både logistikk (transport) og muligheter for bearbeiding (sløying, pakking, videreforedling) og er en stor utfordring fordi volumene er så små.

For verdikjeden innlandsoppdrett er lønnsomhet en stor utfordring da et kreves betydelige investeringer og driftskostnadene for små anlegg er høye. Miljøkravene er strenge, som også bidrar til høye produksjonskostnader. Markedstilpassede produkter og effektivisering av produksjonen er derfor vesentlig, noe som innebærer behov for betydelig FoU-innsats.

Fiskekvalitet er en viktig utfordring for turistfiske da det er viktig for sportsfiskere generelt, og spesialister spesielt, at fisken er av en viss størrelse og av god kvalitet. Forvaltningsmodeller som sikrer dette er derfor avgjørende. Det er få bedrifter som tilbyr tilrettelagte fisketilbud i form av pakker, og det er betydelige utfordringer i forhold til markedet (små ressurser til markedsføring, hard internasjonal konkurranse og de fleste nordmenn ønsker enkle billige produkter). Distribusjon og salg i utlandet er meget utfordrende for små bedrifter, slik at det er behov for samling av større produktporteføljer. Samarbeid og nettverk er nøkkelfaktorer i så henseende.

De ulike verdikjedene kan imidlertid ikke ses isolert fra hverandre. Innlandsoppdrett vil ha stor betydning for yrkesfiske ved at det vil gi nødvendig kvantum for å opprettholde et apparat for mottak, distribusjon og salg. Yrkesfiske, med små kvanta over en kort sesong, kan vanskelig forsvare investering i nødvendig infrastruktur og distribusjons- og salgsapparat. Innlandfiske vil også kunne ha betydning ved å gi verdi til småfallen fisk fra kultiveringstiltak. Kultiveringstiltak vil også ha betydning for turistfiske da kvalitet, størrelse og kondisjon, har stor betydning for hvor attraktivt fiskevann er for sportsfiske. Et jevnt uttak ved yrkesfiske vil også være positivt for turistfiske ved å vedlikeholde kvaliteten på fisken. Samtidig kan det være et motsetningsforhold fordi enkelte sportsfiskere ser på bl.a. garnfiske som uetisk eller ikke bærekraftig(rovfiske), m.v.

For å lykkes med utviklingen av yrkesfiske etter innlandsfisk, innlandsoppdrett og turistfiske, 3 umodne verdikjeder, er det behov for

- å arbeide med rammevilkår som fremmer innlandsfiskenæringen
- utvikle lokale forvaltningsmodeller (driftplaner) som sikrer bærekraftig utnyttelse og god fiskekvalitet
- betydelige investeringer i FoU, anlegg og infrastruktur
- forskning- og utvikling/formidling
- Produktutvikling
- Samarbeid/nettverk
- Bedre fungerende markedsføring og salg

4.3 Urter og Bær

4.3.1 Ressursgrunnlaget

Tradisjonelt har sanking og utnytting av bær vært en viktig del i utnyttelsen av utmarka i de samiske områdene. Spesielt har muldebær vært en viktig del av kostholdet i de samiske hjem, og som tilleggsinntekt for svært mange. Muldebærturer var en fast utmarksaktivitet om høsten i nær sagt alle hjem. Fortsatt står denne tradisjonen sterkt og utgjør en viktig del av rekreasjon og friluftslivet til svært mange. Utnytting av andre bærsorter som tyttebær, blåbær og krøkebær har også en sterk tradisjon bak seg i de samiske områdene. Også i dag er de viktige elementer i rekreasjon, friluftsliv og matauk for mange.

Det finnes store ressurser knyttet til bær og urter i de samiske områdene. Hvor store disse ressursene er vet vi ikke i dag. Det er foretatt en meget begrenset kartlegging av utmarksressurser knyttet til bær og urter. Norsk Institutt for skog og landskap har gjort flere vegetasjonskartlegginger for flere steder i hele Norge. Disse kartleggingene er for det meste knyttet til kartlegging av mulige beiteområder for utmarksbeite. I 2005 beregnet Gunnlaug Røthe at det var omtrent 330 000 dekar med moltemyrer og rundt 90 000 dekar med krøkebærland i Troms. Hun anslo at dette kunne gi en produksjon på opp til 9 000 tonn krøkebær i et godt år, og mellom 330 til 1 000 tonn multer (Røthe 2005). Det er etter det vi kan se, ikke gjort tilsvarende kartlegging av bærressurser i Finnmark eller Nordland.

Det er gjort noe forskning og kartlegging knyttet til medisinske virkestoffer i både i bær og urter. Hvor mye forskning som pågår i verden på ulike planter og deres virkestoffer er vanskelig å anslå. I dag foregår det mye bioprospektering knyttet til planter, bær og urter i ulike organisasjoner. Slik forskning er nødvendigvis ikke offentlig tilgjengelig. Når det gjelder vitamininnhold er det gjort forholdsvis lite på urter og andre viltvoksende planter. I 2007 gjorde Bioforsk en undersøkelse av innhold av antioksidanter i en rekke viltvoksende planter i Troms. Undersøkelsen konkluderte med at mange av de undersøkte viltvoksende plantene, hadde et høyt innhold av stoffer som kan ha positive helsemessige effekter (Røthe 2007).

De viktigste bærressursene som vi vet mest om i de samiske områdene er blåbær, krøkebær, multer, tyttebær og einebær.

Blåbær er det vanligste viltvoksende bærslaget i Norge. Blåbær er tradisjonelt ettertraktet til safting og sylting og spilte tidligere en viktig rolle i nærings sammensetningen til befolkningen. Blåbær er rik på antioksidanter. Av planten kan både bladene og fruktene brukes. I folkemedisinen har blåbær bl.a. vært brukt til behandling av diare men har også p.g.a. sitt høye flavonoid nivå en gunstig virkning mot forskjellige øyepleger. Avkok av blåbærblad har vært brukt i folkemedisinene ved sukkersyke.

Krøkebær eller krekling er en svært hardfør plante og klarer seg med minimalt med næring. Det finnes to former for krekling i Norge. Fjellkreklingen som finnes i Nord og på fjellet og den som vokser på lavlandet. Fjellkreklingen gir større bæravling enn vanlig krekling. Også krekling var viktig for matauken tidligere. Bærene har blitt brukt til safting og vinlaging, i visse områder ble de også knust i kokt seilever til en grøt. En samisk tradisjon var å oppbevare

krøkebæra nedfrosset i reinmelk i reinmager til mat gjennom vinteren. Bladene til krøkebærene har også vært brukt til å lage te av. Krøkebærene har også vært brukt i forbindelse med farging av stoffer og for å lage blekk. I folkemedisinen har krøkebær blant annet vært brukt som vandrivende middel, avføringsmiddel og for å forebygge skjærbuk. Undersøkelser viser at kreking og ekstrakt av bær og spirer inneholder flere biologiske aktive forbindelser, bl.a. antioksidanter og stoffer som understøtter nyre- og leverfunksjoner, som motvirker betennelser, infeksjoner, allergier og smerter(Laupsa-Borge 2008).

Tyttebær er en veldig hardfør plante som tåler lave temperaturer. Tyttebær kan lagres lenge uten å råtne fordi de inneholder mye av det naturlige konserveringsmiddelet benzosyre. Tyttebær brukes i forbindelse med mat, gjerne i form av tyttebær, kompott, saft eller sirup. Tyttebær er en gammel legeplante og frukten har et høyt innhold av ulike vitaminer og mineraler. I tillegg inneholder tyttebær mange medisinske virkestoffer og både bærene og bladene har medisinsk virkning. Tyttebær skal blant annet kunne brukes til helbredning av urinveisinfeksjon, forkjølelse, astma, revmatisme, gikt, diare og diabetes(Urtekilden 2009-1).

Molte finnes i stor grad rundt hele den nordlige halvkule. I Sapmi har multebæret primært vært brukt i mat. Bæret har et høyt innhold av C-vitaminer og har derfor betydd mye for C-vitamin inntaket i de samiske områdene. Bæret har vært brukt som forebyggende mot skjærbuk. Et høyt innhold av naturlig konserveringsmiddel (benzosyre) gjør at molte kan lagres i lengre tid uten at bæra blir ødelagt. Bæra ble tidligere lagret under snøen, enten alene eller blandet med reinmelk i reinmager. Hos noen indianerstammer har røttene, stilkene og bladene blitt brukt ved vanskelige fødsler, mot hoste, feber og tuberkulose(Urtekilden 2009-2).

Et annet bær det vokser mye av i Norge, er einerbær. Einerbærene bruker to år på å modnes, og man kan høste bærene hele året. Bruken av einer som medisin har tradisjoner langt tilbake. Frukter(bær) og nåler av einer brukes som krydder. Alle andre deler og anvendelser av planten, kommer inn under kategorien legemidler i følge Statens legemiddelverk, og kan derfor ikke omsettes fritt. Eterisk olje av einer skal ha antiseptisk virkning og ha urindrivende egenskaper. Både bærene og oljen har en rekke virkeområder. Den virker blant annet beroligende og oppkvikkende, blodtrykksenkende, svettedrivende, magestyrkende og stoffskiftestimulerende(Urtekilden 2009-3).

Det er flere urter og planter som i eldre tid har vært brukt både i tradisjonell matlaging og i folkemedisin. Her nevnes bare noen få av disse. Dette er mjørdurt, geitrams, marikåpe, kvann, bjørk og finnmarkspors.

Mjørdurt vokser vilt over hele landet og har hatt en stor plass i kulturhistorien som en duftende plante. Mjørdurten spilte også en viktig rolle i utviklingen av medisinen aspirin. Mjørdurt blader er blant annet rike på antioksidanter som C-vitaminer og flavonider. Mjørdurt har i folkemedisinen blant annet vært brukt som middel mot sure oppstøt, halsbrann, magekatarr, magesår, urinveisinfeksjon, luftveisinfeksjon og som smertestiller og betennelseshemmer. Mjørdurt har også en blodstillende virkning.

Geitrams er vanlig i hele Norge. Nye skudd, blader, rot og margen i stilken kan brukes som mat. Blomstene kan brukes til saft. Undersøkelser viser at Geiterams har et høyt innhold av antioksidanter(Røthe 2007). I folkemedisinen har geitrams vært brukt mot mange plager. Som omslag ble den brukt ved ryggsmertor og gikt. Væsken fra stilken ble brukt på sår og kviser samt mot betennelser i munn og svelg. Rundt om i verden har urten blant annet vært brukt som blodstillende og betennelsesdempende middel ved mage- og tarmproblemer, til behandling av milde prostataplager og mot gjærsopp(Urtekilden 2009-4).

Marikåpe blir delt inn i flere nærstående arter og vokser over hele det samiske området. Marikåpe skal være rik på garvestoffer, salisylsyre, eterisk olje og fytosteroler. Det er en urt som har vært bruk i folkemedisinen og har vært omtalt som en "kvinneurt". Dette fordi den skal ha god effekt på ulike plager knyttet til menstruasjon, overgangsalder og underlivsplager. Urten skal også ha mange andre virkeområder.

Fjellkvann er vanlig i hele det samiske området. Kvann har en lang brukstradisjon og var tidligere ansett som en verdifull plante. Den ble både brukt som grønnsak, som krydder og som medisin. På kysten av Finnmark skal den samiske befolkningen ha dyppt kvannstengler i tran(Alm 1998). Kvann inneholder eterisk olje og bitterstoffet angelicine. Det blir hevdet at angelicine virker appetittvekkende, magestyrkende og generelt stimulerende. Kvann brukes også i dag i forbindelse med likører.

Bjørk er en veldig vanlig plante i hele det samiske området. Bjørk er det treslaget som ved siden av eiker har vært benyttet til flest ulike gjøremål. Bjørk har vært brukt i stor utstrekning innen folkemedisinen i Skandinavia. Den samiske befolkningen skal ha brukt bjørkeaske mot kløe, skabb, utslett og ulike typer verk. Bjørk inneholder saponiner, flaovonider, garvestoff og eteriske oljer. Te av bjørkeblader er blitt brukt til behandling av urinveisinfeksjoner. Undersøkelser gjort i Finland har vist at bjørkebladestrakt dreper bakterien stapylococcus. Aureus(2009-5). I Russland og Sibir produseres store mengder bjørketjæreolje. Her brukes planten til behandling blant annet av artritt. I tillegg brukes oljen til behandling av blant annet hudsykdommer, revmatisme og isjias. Det kan fremstilles eterisk olje fra bladknopper av bjørk. Bjørkeblad har et høyt innhold av antioksidanter.

Finnmarkspors har sin største utbredelse i Indre Finnmark med spredte forekomster i resten av Finnmark og i Indre Troms. Den har vært mye benyttet opp gjennom årene i folkemedisinen. Alle delene av planten inneholder en aromatisk, giftig eterisk olje. Finnmarkspors er klassifisert som legemiddel og derfor ikke fritt omsettelig. Planten inneholder blant annet lavonider, garvestoffer, organiske syrer, bitterstoffer, harpiks og mineralsalter. Kvist av urten ble i eldre tider benyttet i ølbrygging. Urten kan være giftig i større doser.

Som ressurs kan bær, urter og ville planter brukes forskjellig. De kan benyttes til mat, vitamintilskudd, utvikling av medisiner og urtemedisiner, og ingredienser i velværeprodukter.

4.3.2 Utviklingsmuligheter for urter og bær

Mat – Både bær og noen av de viltvoksende plantene og urtene har lange og mange mattradisjoner. Vi kan dele produktene inn i to kategorier, råvarer og videreforedledede produkter.

For å kunne konkurrere med land som Canada og for så vidt også Finland og Sverige på priser knyttet til råvareleveranser av bær, må marken tilrettelegges slik at man får opp produksjonsvolum og at produksjonsforholdene blir mer stabile og mindre væravhengige. I tillegg må man få innhøstingsmetoder som er mer effektive, men som også er skånsomme for naturen. Dette er et felt som det har blitt større interesse for i Norge de siste årene. Det forskes nå på Bioforsk på vekstvilkår for blåbær for å utvikle kunnskaper om dyrking og utnytting av blåbær. Prosjektet ser både på vokseforhold, næringsforsyning og godt genmateriale. Bioforsk mener at man med litt tilrettelegging på god skogsmark kan få til avlinger på 200 kilo per dekar. Blåbær ansees for å ha et stort potensial for å skape en ny næring knyttet til både dyrking og kultivering av blåbær. Dette kan bare skje gjennom utvikling av metoder, utstyr og tilrettelegging for enklere høsting (Schärer 2009).

En slik tilrettelegging for innhøsting av andre bær vil også være mulig å utvikle hvis det investeres utviklingsmidler for slike prosjekter. Det er vanskelig å si hvor stort potensial som ligger i en slik produksjon. Forhold som vil være av betydning for utnytting av potensialet er blant annet vegetasjonsforhold, den totale tilgangen på ulike planter og bær, om det finnes en spesielle sammensetninger av vitaminer og mineraler som kan knyttes til de geografiske områdene, infrastruktur og forvaltningsregimer.

Det har de siste årene vært en økende etterspørsel internasjonalt etter utmarksbær både fra matvareindustrien, men også fra legemiddelindustrien (Steen 2008). Denne etterspørselen har gjort at forskningsinnsatsen i Norge innen både kultivering av bær i utmark, høstingsmåter og forskning knyttet til de helsebringende effektene av ulike bær, har blitt intensivert. Bioforsk har gjort innholdsanalyser både på krekling, molter og bringebær (Bioforsk 2007). I Canada har de dyrket blåbær i stor stil i utmark i lang tid. Der har de utviklet manuelle høstevogner utstyrt med fingre som en vanlig bærplukker. Med en slik vogn som plukker ca 150 kilo pr time og en satsing på kultivering og teknologi, vil det kunne gi konkurransedyktige priser på levering av bær.

I dag er det de som har satset på videreforedling av produkter som har fått en omsetning av noe betydning på utmarksnæringen. Dette knytter seg til produksjon av eksklusive varer med høy pris som henvender seg til et marked med høy betalingsvillighet. Et godt eksempel på dette er Nordlysmat AS i Alta. Bedriften har drevet med sanking av bær og urter samt fiske av røye, for videreforedling og salg siden år 2000. I dag har de flere prisbelønnede produkter, og en akseptabel omsetning knyttet til utmarksproduktene. Slike produkter er eksklusive og kiloprisen for bær og urter er mye høyere ved videreforedling enn ved salg av selve råvaren. De produserer mange produkter med basis i råvarer fra Nord-Norge som krøkebærssaft, vin fra krøkebær, mildviner fra blant annet krøkebær og multebær, eksklusive bærprodukter på glass osv. Denne formen for produksjon vil kunne ha et potensial i

framtidens utmarksnæring. Utfordringen for slike produkter er markedsføring og oppbygging av profil.

Kosttilskudd – Kosttilskudd er konsentrater av næringsstoffer eller matvarer som skal bidra til bedre helse. Kosttilskudd kan brukes ved ulike sykdommer og risikotilstander, som for eksempel dårlig allmenntilstand med redusert appetitt, ubalanse i tarm, ved generelt dårlig kosthold, hos personer med spiseforstyrrelser. De hører derfor inn under næringsmiddeloven og skal overholde de samme reglene som gjelder for produksjon av mat. Det fokuseres i større og større grad på helse og livsstil i den vestlige verden. Det forskes mye på ulike vitaminer og mineraler sin betydning på kroppens immunforsvar. I 2008 var markedet for kosttilskudd i Norge på vel 3 milliarder kroner. Det er gjort flere studier på virkningen av vitamintilskudd og kosttilskudd, og effekten for friske mennesker er omstridt. Det er allikevel et økende marked for slike produkter. Både de vanligste bærene og de mest kjente urter i de samiske områdene har alle et potensial innenfor kosttilskuddsmarkedet, med høye nivåer av antioksidanter.

Medisiner og urtemedisin – Historisk sett har planter og urter vært brukt i behandling av sykdommer i tusener av år. Både blåbær, tyttebær, molter, krøkebær, einer, mjødukt, geitrams, marikåpe, kvann, bjørk og Finnmarkspors har vært brukt i folkemedisinen for behandling av ulike plager. I tillegg er det stor sannsynlighet for at det finnes planter i de samiske områdene som man i dag ikke har kartlagt virkeområdet for og som har muligheter for bruk i kommersiell sammenheng. Man vet alt for lite om de helsebringende og medisinske virkestoffene i urter og bær generelt, så det kommersielle potensialet er ukjent. For å lete fram organismer, gener og biomolekyler i naturen som kan ha et kommersielt potensial brukes bioprospektering. Kartleggingen av ulike medisinske virkestoffer og mengden av disse i bær og planter er liten. Det er et behov for forskning på hvordan ulike virkestoffer fungerer på ulike lidelser, og hvordan virkestoffene i kombinasjon kan ha en virkning, samt nivå av ulike virkestoffer i urter og bær. Urtemedisin blir ofte sett på som folkemedisin. Til urtemedisinen hører både eteriske oljer samt tørkede deler av urter og planter. De kjemiske sammensetningene i eteriske oljer er ofte utgangspunkt for medisinsk forskning. Mange av de urter og planter som finnes i samiske områder er egnet for utvinning av eteriske oljer.

Velvære - I nyere tid har bruk av eteriske oljer samt tørkede urter blitt populært, både i bruk ved massasje, aromaterapi og spa-behandling. Markedet knyttet til velværeprодукter er stadig økende. Antall leverandører av spa-opplevelser og andre velvære opplevelser har økt kraftig de siste 10 årene. Det kommer stadige nye produkter innenfor aromaterapi og spa-behandlinger, som eteriske oljer, såper, masker av ulike slag, kroppsmasker for rensing av hud og giftstoffer osv. Potensialet innenfor slike produkter er stort.

For at man i framtiden skal kunne utnytte utmark i næringsøyemed i Nord-Norge, mener Gunnlaug Røthe at det vil være av spesiell interesse å kartlegge innholdet i bær og urter fra Nord Norge, sammenlignet med Sør-Norge. Dette særlig med tanke på profilering av arktisk kvalitet i markedssammenheng (Røthe 2005).

4.4 Naturbasert reiseliv

4.4.1 Ressursgrunnlaget

Den viktigste ressursen for utmarksbasert reiseliv er naturen og utmarka i de samiske områdene. Nord for Saltfjellet utgjør det totale landareal ca. 48 200 km² i det som defineres som virkeområdet for næringsretta tilskudd fra Sametinget. Om 90% av dette er utmark, vil det utgjøre omlag 43 000 km²(SSB D384-2008).

Den reiselivsbedingede omsetningen eller samlet turistkonsum i Nord-Norge utgjorde i 2008 omlag 18,4 milliarder kroner. Innen hotell- og restaurantvirksomhet er omsetningen anslått til rundt kr. 5 milliarder fordelt på omlag 1280 bedrifter og ca. 7 500 ansatte. Innenfor kategorien opplevelser, museer, turistrelatert virksomhet innenfor sport og idrett er det beregnet en samlet produksjon på kr. 1,45 milliarder kroner og omlag 2 200 personer sysselsatt(NHO Reiseliv 2008).

Reiselivsbedriftenes Landsforening(RBL)⁴ og Norges Skogeierforening utarbeidet i 2003/2004 et forprosjekt for det som skulle bli prosjektet *Utmarksbasert reiselivsnæring*. I forprosjektet kategoriseres utmarksbasert reiseliv i jakt, innlandsfiske, laksefiske og andre naturbaserte opplevelser. Rapporten beskriver også verdikjeden til de fire gruppene.

I de ulike gruppene kan følgende beskrives:

- Jakt.
 - Sturviltjakt. I de samiske områdene jakt på elg.
 - Småviltjakt. I de samiske områdene er det først og fremst rypejakt, men også noe hare- og skogsfugljakt.
 - Typer jaktprodukter i markedet:
 - Kort for småviltjakt
 - Terrengleie for småviltjakt(ofte kombinert med hus og mat)
- Innlandsfiske.
 - Arter å fiske på
 - Ørret
 - Røye
 - Harr
 - Gjedde
 - Sik
 - Abbor
 - Produkter i markedet
 - Korttidsleie i form av døgnkort, ukekort o.l.
 - Pakketilbud hvor overnatting og andre tjenester inngår
 - Tilleggstjenester som fiskekurs, roer- eller guidetjenester
- Laksefiske
 - Produkter i markedet

⁴ RBL er senere gått inn som en del av NHO med navnet NHO Reiseliv.

- Korttidsleie (kjøp av fiskekort)
- Pakketilbud (gjærne fisketillatelse kombinert med overnatting)
- Langtidsleie
- Andre naturbaserte opplevelser
 - Produkter i markedet
 - Overnatting og servering koblet direkte til naturopplevelser
 - Organiserte turer til fots eller på ski
 - Guidede tematurer
 - Vannaktiviteter
 - Gårds- og siidaoppvelser
 - Spenningsaktiviteter
 - Hesteaktiviteter
 - Reinoppvelser
 - Hundekjøring
 - Sykling
 - Snøscooterturer/-safari
 - Pakketurer (ulike kombinasjoner av de punktene nevnt ovenfor hvor overnatting og servering inngår)

4.4.2 Utviklingsmulighetene

Reiseliv er fortsatt den raskest voksende næringen internasjonalt. Naturbasert turisme er den turismeformen som har vokst raskest med 10-30 % årlig, mot turisme generelt som vokser med 2-3% mer enn generell prisvekst (Mehmetoglu 2007).

Opplevelser i reiselivet har blitt en stadig viktigere del av det totale reiselivstilbudet og et sentralt begrep i omtalen av næringen. De reisende stiller stadig høyere krav til innhold i tilbudet, de vil aktiviseres og de etterspør opplevelser som er ekte og unike. Det stadig større fokus på opplevelser gir også et potensial for større verdiskaping i reiselivet. Generelt høyt velstandsnivå i de vestlige landene, mer fritid, kombinert med lengre levealder og bedre helse, gir potensielt mange som er villig til å bruke penger på å reise (NHD 2007). I tillegg er det å fortelle om verden om opplevelser man har vært med på stadig viktigere for å vise hvem vi er, ønsker å være og hvilken sosial status.

Både etterspørselen etter og tilbudet av opplevelser vokser både globalt og i Norge, selv om veksten i norske opplevelsesnæringer er svakere enn i mange andre land. Det skyldes blant annet at det er flere nordmenn som reiser ut av landet for reiseoppvelser, enn det er utlendinger som reiser hit. Opplevelsesnæringene i Norge er i stor grad basert på opplevelser i tilknytning til norsk natur (Econ 2008).

I 2003 gjorde RBL og Norges skogeierforbund en vurdering av dagens omsetning for utmarksbasert reiseliv og en vurdering av realistisk potensiale for de fire hovedgruppene.

	Dagens omsetning MNOK	Realistisk potensial MNOK
Jakt	830	1 305
Innlandsfiske	895	1 275
Laksefiske	1 345	2 150
andre naturbaserte opplevelser	1 000	3 300
Sum	4 070	8 030

Tabellen viser at utmarksbasert reiseliv i Norge i 2003 omsatte for omlag kr. 4 milliarder og det har et realistisk potensiale på fordobling opp til kr. 8 milliarder fram til 2014.

4.5 Bioenergi

4.5.1 Definisjon og ressurser

Bioenergi er et samlet begrep på energimessig utnyttelse av biomasse. Det vanligste bruksområdet for bioenergi er oppvarming. Varmeproduksjonen kan foregå i et enkelt bygg(punktvarme), for et mindre område(nærvarme) eller et litt større område, eksempelvis et tettsted(fjernvarme). De mest aktuelle produktene er det som kalles faste biobrensler hvor verdikjeden kan illustreres som følger for de tre typer punktvarme(<http://www.fornybar.no/sitepageview.aspx?articleID=43>).

- Punktvarme/sentralvarme.
 - Uttak av virke, transport, hugging/kløyving, tørking, forbrenning i vedovn. Ofte er det den samme personen som er ansvarlig for alle trinnene.
- Nærvarme.
 - Uttak av virke, transport, flisproduksjon, tørking, pressing til briketter, transport, forbrenning i vedovn eller brikettkjel.
- Fjernvarme.
 - Uttak av virke, transport, flisproduksjon, tørking, pressing til pellets, transport, forbrenning i pelletsovn eller -kjel.

For utmarksressursene i de samiske områdene er det spesielt interessant med de fire første trinnene i verdikjedene ovenfor. Uttak av virke, transport, hugging/kløyving eller flisproduksjon og tørking.

For de neste trinnene i verdikjeden for kulepunkt 2 og 3; pressing til briketter eller pressing til pellets, så krever det større investeringer som energiselskapene gjerne står for. For utnyttning av skogressursene krever det derfor egen skog eller avtale med grunneier, maskiner og utstyr for uttak, transport og flisproduksjon, samt muligheter for avsetning av flis (<http://www.fornybar.no/sitepageview.aspx?articleID=43>).

Det er store skogressurser i de samiske områdene og tilstrekkelige virke for å dekke etterspørselen for ved og flis til oppvarming i overskuelig framtid. Eksempelvis er det i Finnmark 12 500 km² skogareal med en beregnet årlig tilvekst i furu på 60 000 m³ og 100 000 m³ i årlig tilvekst på løvskog. Årlig avvirking er på omlag 5 000 m³ for furu og ca. 20 000 m³ for bjørk, med andre ord omlag 10% avvirkes for furu og omlag 20% for bjørk (<http://www.fylkesmannen.no/enkel.aspx?m=53550>).

Det er gjort beregninger av energipotensialet fra skogen i Norge. I region 4; Trøndelagsfylkene, Nordland og Troms, er det anslått et brutto balansekvantum⁵ på nærmere 3,2 millioner tonn biomasse⁶. Med en nedre brennverdi på 5,3 kWh pr. kg tørrstoff biomasse, gir det et potensiale på nær 17 TWh i denne regionen (Gjølsjø og Hobbestad 2009). Det er tilsvarende omlag 25 Alta kraftverk som har en midlere årsproduksjon på 655 GWh.

4.5.2 Utviklingsmuligheter

Det er prisen på elektrisitet som avgjør lønnsomheten for biobrenselanlegg. FeFo i samarbeid med Finnmark fylkeskommune og Sør Varanger kommune fikk i 2008 utarbeidet en forstudie om etablering av et flisfyringsanlegg tilknyttet Svanvik folkehøgskole og barne- og ungdomsskolen i Svanvik. Studien viste at dette ikke var lønnsomt i 2008, mye grunnet gunstige strømpriser i Finnmark (FeFo 2008).

Det er økende politisk interesse for å stimulere til økt bruk av bioenergi. Som en del av regjeringens tiltakspakke, vedtatt i Stortinget 13. februar 2009, gis det driftstilskudd til uttak av skogsvirke fra skog og kulturlandskap der det skal brukes til energiproduksjon (<http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=36176&amid=2731612>). Enova SF har som oppgave å fremme bruk av alternative og miljøvennlige energikilder, herunder også biovarme. Blant annet er det avholdt kurs i forretningsutvikling og prosjektering av biovarmeanlegg i Tromsø i april 09. Formålet var å gi en innføring i etablering av biovarmesentral med nær- og fjernvarmenett (<http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=36176&amid=1371267>).

Den årlige tilveksten er stor nok til å dekke bioenergibehovet. Utfordringen i dag er energiprisen og driftskostnadene ved uttak. Beregninger som er gjort viser at prisene på biobrensel må opp til ca. 20-24 øre pr. kWh for at det skal være lønnsomt. Det er derfor behov for FoU for å redusere avvirkningskostnadene, øke kvaliteten og bedre energiutnyttelsen (http://www.skogoglandskap.no/fagartikler/2009/bioenergi_fra_skogen).

⁵ Brutto balansekvantum svarer til det høyeste kvantum en kan avvirke årlig uten at kvantumet må reduseres i framtiden.

⁶ Biomasse er i dette tilfellet gran, furu og lauv inkludert grein og nåler, bark, stamme, stubbe og røtter.

5 FLASKEHALSER FOR UTVIKLING AV UTMARKSNÆRINGEN

Vi har i kapittel 4 ovenfor vist til potensialet og utviklingsmulighetene som utmarksnæringen har. Som i andre utviklingsprosesser er det naturlig nok flere flaskehalser som begrenser disse utviklingsmulighetene. Nedenfor har vi systematisert flaskehalsene eller de kritiske områdene for utvikling og utnytting av det potensialet

5.1 Rammebetingelser

Effektiv utnytting av utmarksressursene krever tilgang til ressursene. Lov om motorisert ferdsel gir et generelt forbud mot motorferdsel i utmark og påfølgende forskrift gir i § 5a mulighet for kommunene til å gi dispensasjon til transport av materiell og utstyr i forbindelse med utmarksnæring, forutsatt at virksomheten er registrert i Enhetsregisteret. Samme § 5a forutsetter også at utøver må kunne dokumentere en samlet omsetning på min. kr. 50 000⁷ for å kunne få dispensasjon utover en prøveperiode på to år (<http://www.lovdatab.no/for/sf/md/xd-19880515-0356.html>).

Loven og forskriften om motorisert ferdsel gjør det vanskelig å operere i utmarka uten å ha tilstrekkelig omsetning og søke kommunen om dispensasjon.

Tilgang til utmarka med motorisert ferdsel er nødvendig for flere av utmarksnæringene med litt potensial, utmarksbasert reiseliv har behov for å kunne transportere varer og folk inn og ut av fjell og vidder, bioenergi krever tilgang til utmarka for å kunne ta ut ressurser, innlandsfiske krever tilgang til vann og sanking av bær krever oftest muligheter for å bruke motorisert transport.

Det foregår hele tiden endringsprosesser i naturen. For å kunne utnytte de ressursene man har knyttet til bær og urter har man et stort behov for kunnskap. Slik kunnskap må danne grunnlag for beslutninger rundt etablering av næringsvirksomhet knyttet til utmark. Det er viktig å synliggjøre arealinteressene og planlegge arealbruken. Hvis man skal få til en god forvaltning av utmark i de samiske områdene må man ha et stort fokus på planlegging for flerbruk. For å få til en god planlegging og en optimal forvaltning er det en forutsetning at man har god kjennskap til naturgrunnlaget. De naturgitte arealegenskapene må være utgangspunktet for arealdisponeringen. Med en mer systematisert og helhetlig arealdisponering vil det i større grad være mulig å kunne disponere arealene på en best mulig måte for brukerne.

5.2 Infrastruktur

Selv om utøvere skulle fått dispensasjon til ferdsel i utmark som nevnt ovenfor, er det i svært liten grad lagt til rette med kjørbare veier i utmarka. Det er riktignok mange traktorspor og etter hvert ATV-spor, men de fleste kan knapt betegnes som kjørbare for fornuftig transport av utstyr inn og ressurser/produkter ut. I de samiske områdene er det heller ikke ønskelig med utstrakt utbygging av veier i utmarka. I overskuelig framtid vil derfor utmarksutøvere

⁷ Grensen for momspiktig virksomhet i 2009.

være henvist til å bruke de eksisterende veiene og stiene, gitt at de har dispensasjon til det. Fornuftig tilgang til ressursene i utmarka er og vil være en stor flaskehals for utvikling av næringen.

Mottaksanlegg for innlandsfisk har vært forsøkt med varierende hell, uten at det i dag finnes et slikt anlegg i de samiske områdene. I Kautokeino kommune er det planer om oppstart av et slikt anlegg. Inntil videre mangler denne sentralen infrastrukturen og utgjør en betydelig flaskehals for utviklingsmulighetene for innlandsfisk.

5.3 Holdninger/politikk

Allemannsretten eller det "kollektive eierskapet" til utmarka står sterkt i de samiske samfunn. Tradisjonen med å høste av utmarka har stått sterkt og har vært et viktig bidrag til husholdet. Dette står fortsatt sterkt og betyr mye for folks tilhørighet og levesett. Selv om det nødvendigvis ikke behøver å være en konflikt mellom fritidsinteresser og næringsinteresser i bruken av utmarka, er det klart at etablering av eller utvikling av virksomheter som "beslaglegger" områder som har vært brukt av bygdefolk, vil kunne skape konflikter. Det vil uansett legge føringer på de som vurderer etablering eller utvidelse av slik virksomhet og dermed hemme utmarksnæringenes utviklingsmuligheter. Det er naturlig nok forskjell på etablering av aktivitetsbasert reiselivsprodukt i utmark eller industriell utnyttelse med kultivering og småskala høsting av urter, hvor de to førstnevnte i større grad vil kunne føre til konflikter med lokalbefolkningens bruk av utmark.

Ved kultivering vil det kreve eksklusivitet til den ressursen, det vil naturlig nok være problematisk

Vår påstand er at det blant "folk flest" er en klar holdning om at næringsvirksomhet basert på utmarksressurser er greit, så lenge det ikke foregår i "mine" områder. Den sterke tilknytningen folk har til utmarka gjør det vanskelig å ta ut det potensialet som vi har beskrevet i kapittelet ovenfor.

5.4 Marked

For å utnytte de mulighetene innenfor utmarksnæringene kreves det et betalingsvillig marked. Norge er et land med høye kostnader, spesielt er lønnskostnadene høyere enn mange andre sammenlignbare land. For å få lønnsomhet i produksjonen av varer og tjenester, også for utmarksnæringer, må det satses på nisjebaserte høykvalitetsprodukter rettet mot et kjøpekraftig markedssegment.

For mange av produktene med et potensial, som vi peker på i kap.4, vil det kreve en markedsinnsats for nettopp å komme inn på de nisjemarkedene med høy betalingsvilje for kvalitet. På en del av de nevnte områdene er det også snakk om relativt nye markeder, eksempelvis vil nisjeprodukter som urter og bær kreve både kunnskap og innsats for å komme inn på.

På utmarksbasert reiseliv er det stor konkurranse, både nasjonalt og internasjonalt. Markedet for eksempelvis jakt og fiske er svært betalingsvillig, men også et svært krevende marked,

fordi kunden forventer både høy standard på infrastruktur og tilhørende produkt(overnatting, servering, transport), samt at kjerneproduktet(fiske- eller jaktforekomsten) må være godt.

5.5 Teknologisk utvikling

En del av de utviklingsmulighetene vi har beskrevet i kap. 4 ovenfor fordrer teknologisk utvikling, dog i liten skala, eksempelvis med kultivering og mer effektive innhøstingsmetoder for bær. Virksomheter basert på volum krever effektive høstings- og produksjonsmetoder, og ikke minst gode rammebetingelser og god infrastruktur. I dag er det i svært liten grad mulig å basere seg på volumbasert utmarksproduksjon, verken teknologi, infrastruktur, rammebetingelser eller holdningene i våre lokalsamfunn gir gode muligheter for å lykkes med slike strategier.

Utmarksbaserte nisjeprodukter rettet mot et høyt betalende marked med vekt på kvalitet, historie og design vil i langt større grad kunne lykkes. Det vil nødvendigvis ikke kreve volum på produkter og tjenester, og dermed være langt mindre konfliktfylt knyttet til rammebetingelser og holdninger. Eller sagt med andre ord, med de rammebetingelsene og den infrastrukturen utmarksnæringene har i dag, er det nisjeprodukter med høy pris og høy kvalitet som i størst grad vil kunne lykkes.

5.6 Kapital

Etablering og utvikling av utmarksnæring vil på mange områder være kapitalkrevende. Kapital for bedriftsetablering eller videreutvikling er ikke lett tilgjengelig. Ofte er det gjennom egne midler(oppsparte midler, midler fra familie og slekt m.m.), bankfinansiering eller ulike tilskuddsordninger at kapital kan skaffes til veie. Det er også flere investeringselskap som kan gå inn som medeiere i selskap, gjerne aksjeselskap, og sånn sett bidra til å styrke egenkapitalen. Hittil har slike selskap i liten grad investert i utmarksbaserte selskap.

Flere av de utmarksnæringene med potensial som er nevnt i kap.4 er kapitalkrevende både i oppstart og drift. Spesielt kapitalkrevende vil enkelte utmarksbaserte reiselivsprodukter og bioenergi være. Avhengig av hvor langt inn i verdikjeden en virksomhet innenfor bioenergi velger å satse på, vil det være kapitalkrevende i fasene uttak av virke, transport, flisproduksjon og tørking. De nevnte fasene krever maskinelt utstyr og bygningsmasse som ved anskaffelse vil være svært kapitalkrevende.

Utmarksbaserte reiselivsprodukter vil ved å satse på å tilby mat og overnatting i tillegg til kjerneproduktet, være svært kapitalkrevende. Eksempelvis vil jakt- eller fiskeguider ikke ha store behov for store investeringer i seg selv, men hvis produktet skal utvides til også å tilby servering og overnatting utenom midlertidige løsninger som telt og lavvu, vil det straks være mer kapitalkrevende.

5.7 Kompetanse

Kompetanse og kunnskap er i mange tilfeller avgjørende for å lykkes som næringsdrivende. Innenfor begrepet entreprenørskap, som dreier seg om å skape ny virksomhet, er det gjort mye forskning på hva som skal til for å lykkes. Forenklet krever entreprenørskap øyne for forretningsmuligheter og evne til å ta tak i de ressursene som skal til for å skape en virksomhet/forretning(Jensen, Kolvereid og Erikson 2006).

I mange av distriktsnæringene, også i de samiske områdene, er vi generelt god til å snakke om muligheter, men det er relativt få som virkelige klarer å kommersialisere mulighetene. Kreativitet nevnes ofte som viktig faktor for entreprenørskap, det å se muligheter og utvikle nye produkter eller tjenester krever ofte kreativitet. Innovasjon og entreprenørskap har mange likhetstrekk, mens innovasjon oftest knyttes til å skape noe nytt i eksisterende virksomhet, er entreprenørskap knyttet til det å skape ny virksomhet. Begge prosessene krever imidlertid en god porsjon kunnskap og kunnskap i mange former, både som direkte tilført kunnskap og kunnskap gjennom nettverk med kunder, leverandører, familie og venner, FoU/rådgivere og andre institusjoner/organisasjoner(Jensen, Kolvereid og Erikson 2006).

Eksempelvis e det mye kunnskap om tradisjonell bruk av urter og bær i de samiske områdene, men også her er det en utfordring å tilegne seg nok kunnskap om mulig framtidig bruk og utnyttelse av disse ressursene.

Som vi har sett i de forutgående kapitler, er det få utøvere og virksomheter innenfor utmarksnæringer, men samtidig mange muligheter og store potensialer. For å skape flere virksomheter er satsing på entreprenørskap en sentral strategi, det kan blant annet gjøres gjennom utdanning og opplæring som tar sikte på å endre holdninger, oppfatninger og bryte barrierer(Kolvereid 2006).

5.8 Oppsummering av flaskehals

Som vi har pekt på i dette kapitlet er det generelt mange flaskehals ved etablering av eller utvidelser av virksomheter. Innenfor utmarksnæringene er det i tillegg barrierer som skal overvinnes i form av svake rammebetingelser, dårlig utbygd infrastruktur og holdninger som lett kan hemme interessen og viljen til å starte eller utvide virksomhet i denne bransjen. Flaskehalsene gjør sitt til at det er få utmarksutøvere.

Det er mange utviklingsmuligheter og et potensial som på langt nær er utnyttet innenfor utmarksnæringene, men flaskehalsene er også mange. Vi har vist at potensialet teoretisk er stort, og selv etter at flaskehalsene eller hindringene er fratrukket, vil det gjenstående være en realistisk næring med et betydelig potensial.

Et kompetansesenter for utmarksnæringer kan bidra til å utnytte mulighetene og redusere flaskehalsene. Vi skal i de gjenstående kapitlene se om det er mulig å realisere et slikt senter.

6 TILBYDERE AV KOMPETANSE PÅ UTMARK

6.1 Aktører på markedet

I arbeidet med vurdering av behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer, er det naturlig å gi en oversikt over andre mulige tilbydere av kompetanse og kunnskap på utmark og utmarksnæringen som er i markedet i 2009. Det er ikke gitt oss å ha en fullstendig oversikt over det mangfold som finnes, men vi mener det gir et bra bilde av det som finnes. Det skal også bemerkes at det i mange tilfeller er glidende overganger mellom temaene utmark, utmarksbasert næringsutvikling, naturbruk og friluftsliv. Selv om nærmest alle temaene utgjør en viktig del av kompetanseområdet utmark.

6.2 Universitet i Tromsø(UiT)

Universitet i Tromsø(UiT) er både et breddeuniversitet som tilbyr både universitetsutdanninger og profesjonsutdanninger, og en forskningsinstitusjon. UiT har som visjon å skape et nasjonalt og internasjonalt kraftsenter for kompetanse, vekst og nyskaping i nordområdene. På FoU-siden satser UiT blant annet på næringsrettet forskning og vil videreutvikle disse i samarbeid med andre aktører som blant annet Norut, Norinnova, Nofima med flere. På studiesiden tilbyr UiT blant annet bachelor- og mastergradsstudier i arktisk naturbruk og landbruk, som er et tverrfaglig, praksisrettet studium med fokus på ressursgrunnlaget og mulighetene i nord. UiT er Nord Norges største kunnskapsmiljø og har naturlig nok kompetanse på svært mange av de områdene som innbefatter utmark og utmarksbruk.

6.3 Høgskolen i Finnmark(HiF)

HIF i Alta har ikke tilbud direkte rettet mot utmarksnæringer eller utmarksbasert næringsutvikling. HIF har derimot flere fag og studier rettet mot tilgrensende områder som friluftsliv, naturkunnskap/naturfag, reiseliv og arktisk naturguide. Studietilbud som arktisk naturguide, friluftsliv og reiseliv vil være svært aktuelt knyttet til oppbygging av kunnskap om natur- og utmarksbasert reiseliv.

HIF tilbyr også et internasjonalt studie kalt *Management of local and regional development* fra våren 2010. Dette studiet tar blant annet for seg utfordringer lokalsamfunn i nordområdene(Barentsregionen) har med utvikling basert på naturressurser som fisk, mineraler, havbruk, gass/petroleum, turisme og reiseliv.

6.4 Universitetet for miljø- og biovitenskap(UMB)

Ved Universitetet for miljø- og biovitenskap(UMB) på Ås tilbys det et masterprogram i utmarksbasert næringsutvikling. Masterprogrammet er toårig og kombinerer fag som sosiologi, arealplanlegging, jus- og eiendomsfag, økonomi, næringsutvikling og reiseliv med naturforvaltningsfag. Målet med studiet er blant annet å gi studentene en framtidrettet og helhetlig tilnærming til de muligheter, utfordringer og konflikter som ligger i en økt kommersiell bruk av utmarka.

Studentene kan velge mellom tre ulike studieretninger;

- Fornybar energi
- Arealbruk
- Utmark og naturturisme

6.5 Høgskolen i Hedmark (HiHM)

Høgskolen i Hedmark tilbyr flere studieprogram på bachelor-nivå innen utmarksbaserte næringer (bl.a. natur- og økoturisme, utmarksforvaltning) og årsstudium i jakt, fiske og guiding. Studietilbudene gis på avdeling for skog- og utmarksfag, Evenstad. HiHM har forskningsaktiviteter innen hjortevilt, småvilt (mest rype), smånagere, rovvilt, økosystem og bioenergi (www.hihm.no).

6.6 Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT)

Høgskolen i Nord-Trøndelag tilbyr også studium relatert til utmarksnæringer, men i mindre omfang enn HiHM.

6.7 Sámi allaskuvla

Sámi allaskuvla har ikke studietilbud eller forskningsaktiviteter spesifikt rettet mot utmarksnæringer. Sámi allaskuvla vil imidlertid være en sentral tilbyder av kompetanse innen samiske tradisjoner og utmarksbruk, som vil kunne ha stor verdi i forvaltning av utmarksressursene og for utvikling av utmarksbaserte konsepter, tjenester og produkter. Sámi allaskuvla deltar i prosjekter "Árbodiehttu", som har som mål å dokumentere, bevare, beskytte og lagre samisk tradisjonell kunnskap.

6.8 Tana videregående skole/Deanu joatkkaskuvla

Tana videregående skole er en del av Finnmark fylkeskommune sitt videregående skoletilbud i Finnmark. Skolen tilbyr naturbruk som Vg1 og Vg3⁸. Vg1 naturbruk har naturbasert produksjon og naturbasert aktivitet som programfag. Vg3 naturbruk har hovedområdene a) forvaltning av natur, b) natur, næring og aktivitet og c) kartlegging, plan og tiltak.

Tana videregående skole samarbeider og har samarbeidet med Bioforsk Nord om gjennomføring av kurs i småskalamat.

6.9 Samisk videregående skole og reindriftsskole

Samisk videregående skole og reindriftsskole i Kautokeino tilbyr VG1 Naturbruk. Programområdet tar sikte på å gi elevene kompetanse innenfor reindrift, forvaltning, bedriftsetablering innen turisme, matproduksjon, duodji/håndverk, utmarkstjenester og tilrettelegging av tjenester for andre. Programfagene for Naturbruk VG1 skal legge til rette for at den enkelte skal få en første innføring i arbeid innen naturbruksyrker. I dette ligger det

⁸ Vg1 er første året på videregående skole(tidl.grunnkurs), Vg2 er tilsvarende andre året osv.

muligheter i å utvikle praktiske ferdigheter og innsikt i prosesser som inngår i naturbaserte produksjoner og aktiviteter. Ved skolen legges det spesielt vekt på temaer relatert til reindrift, utmark og duodji. Mye av opplæringen foregår utendørs, for eksempel i reinflokk, ved fiskevann, i skog og ved sjø. Tekniske aktiviteter foregår hovedsaklig i skolens mekaniske hall.

Innenfor programfagene er mange ulike aktiviteter sentrale, bl.a.:

- kalvemerking, skilling, gjeting, kjøring med rein
- garnfiske, snarefangst, viltsporing, skjæring av sennagress
- søm med flere materialer, innsamling av duodjimaterialer.

Skolen tilbyr også studieforbereende VG3 innen naturbruk.

6.10 Mære videregående skole

Mære videregående skole, tidligere Mære landbruksskole, ligger i Steinkjer kommune i Nord-Trøndelag. Skolen har blant annet et tilbud Vg1 tilbud på naturbruk, et Vg2 tilbud på skog og Vg3 tilbud på studieforbereende naturbruk.

I tillegg har de kompetanse på næringsutvikling og tilbyr kurs innen blant annet bioenergi, småskala matproduksjon og bygdeturisme og andre bygdenæring.

6.11 Senter for Bygdeforskning

Senter for bygdeforskning (Bygdeforskning) er en forskningsstiftelse som gjennom sin forskning skal bidra til å løse problem og skape en sosial, økonomisk og bærekraftig utvikling i bygde-Norge. Bygdeforskning arbeider innenfor følgende forskningsområder:

- Bygde- og næringsutvikling, omstilling og innovasjon
- Matproduksjon, forbrukerholdninger og etikk
- Kultur, levekår, arbeidsmiljø og helse
- Ressursforvaltning, kulturlandskap og miljøspørsmål

6.12 Bioforsk Nord, avd. Holt

Bioforsk Nord, med enheter på Holt, Bodø og Tjøtta jobber på en rekke områder med naturfaglig kompetanse rettet mot landbrukstilknnyta næringsutvikling, miljø og utmarksressurser. Senteret er et av sju regionale sentra under Bioforsk, som er et forskningsinstitutt med særskilte fullmakter under LMD⁹. Totalt har Bioforsk omkring 450 ansatte hvorav 45 er tilknyttet Bioforsk nord.

Gjennom St.meld.nr. 19(1999-2000) *Om norsk landbruk og matproduksjon* har Bioforsk Nord fått et særlig ansvar for å bidra til nyskapende nettverk innen regionalt landbruk og naturbruk, og at disse har tilknytning til nasjonale og internasjonale nettverk. Kompetansesenteret er innrettet mot utvikling av nordnorske bygder, som næring basert på utmarksressurser er en viktig del av det. Gjennom kompetansesenteret skal aktiviteten bidra til entrepenørskap,

⁹ LMD – Landbruks- og matdepartementet.

innovasjon, prosjektutvikling og –ledelse og lærende nettverk i verdikjedene innen landbruk og naturbruk. Bl.a. ved å skape arenaer, møteplasser og formidlingskanaler for næringsutøvere, forvaltere, beslutningstakere og FoU miljøer. Bioforsk Nord har ansvaret for det nordnorske matnavet for småskalaprodusenter for VSP mat i regi av Innovasjon Norge. Gjennom enheten på Tjøtta har det også vært arbeidet aktivt med tilrettelegging for bruk av og næringsaktiviteter knyttet til verna og verneverdige naturområder i samarbeid med næringsaktører og forvaltningen.

Bioforsk Nord er tildelt et nasjonalt ansvar knyttet til næringsmessig bruk av innlandfiskeressursene knyttet til yrkesfiske, oppdrett og fisketurisme. Målsettingen er å bidra til næringsutvikling gjennom økt utnyttelse av innlandfiskeressursene. Nettverksbygging, kunnskapsformidling, etablering av arenaer, prosjektutvikling og initiering av FoU arbeid er sentrale oppgaver. Bioforsk Nord har jobbet med å utvikle innlandfiskerieringen til en miljøvennlig og konkurransedyktig næring bl.a. ved å opparbeide seg FOU kompetanse om høsting og bruk av innlandfisk i samarbeid med næringsutøvere. Etablere forsøksstasjon for innlandfisk, ligger som tiltak i søknaden om prosjektet VSP samiske kombinasjonsæring. Videreutvikle og etablere møteplasser samt drifte nettverk for næringen både nasjonalt og internasjonalt.

Bioforsk Nord er et nordnorsk kompetansesenter, og har nasjonalt ansvar for forskning og foredling av ville bær, og har bygd opp en solid kompetanse på området gjennom nasjonale og internasjonale nettverkssamarbeid. Bioforsk Nord har også arbeidet aktivt med adaptogener i urter gjennom prosjektet Barentsherbs. For å videreutvikle potensiale for næringsmessig utnyttelse av terrestriske planter i nord er Bioforsk Nord tillagt koordineringsansvaret for bioprospektering innen Bioforskssystemet. Dette skjer i nært samarbeid med det nasjonale senteret for marin bioprospektering i forskningsparken i Tromsø. Sentrale institusjoner som Bioforsk har samarbeid med er NOFIMA, UiT, Forskningsparken i Tromsø, Høgskolen i Bodø, Nordlandsforskning, UMB, Samisk høgskole, Tana VGS, Senja VGS, Rå VGS og Sørreisa VGS.

I tillegg er en rekke samiske næringsaktører fra hele Nord Norge deltakere i Bioforsk sine aktiviteter.

6.13 Nofima

Nofima er et næringsrettet forskningskonsern som driver forskning og utvikling av oppdrettsnæringen, fiskerinæringen og matindustrien. Konsernet er stort med om lag 470 ansatte og en omsetning på ca. 470 mill. kr. i 2008. Konsernet har sitt hovedkontor i Tromsø. Konsernet har følgende forretningsområder: a) Nofima marin, b) Nofima mat, c) Nofima Ingrediens og d) Nofima marked.

For utmarksbaserte næringer er det først og fremst i forbindelse med matproduksjon at Nofima kan tilby ekspertise, herunder matforedling, matvarekvalitet, råvareutnyttelse, ernæring, biproduktutnyttelse, forbrukerforskning, markedsanalyser, sporbarhet m.m. Nofima har også høy kompetanse på oppdrett av ferskvannsfisk, både fangstbasert oppdrett og yngelbasert oppdrett.

6.14 Utmarksavdelingen Akershus og Østfold

Utmarksavdelingen Akershus og Østfold (www.utmarksavdelingen.no) er en selvstendig enhet etablert av bondelag, skogeierforeninger og grunneierforeninger i Akershus og Østfold, og bidrar til en bedre forvaltning og næringsmessig utnyttelse av utmarksressurser og kulturlandskap. Dette senteret drives på kommersiell basis, men er et 0-profit selskap. Senteret har både miljø- og næringskompetanse. Denne kombinasjonen anses av daglig leder å være av stor betydning. De tilbyr tjenester til offentlige og private aktører. Innenfor viltressurser tilbyr de følgende tjenester (<http://www.utmarksavdelingen.no/viltressurser.php>):

- utarbeiding av driftsplaner
- generell rådgivning innen viltforvaltning
- tilrettelegging for jakt
- utvikling av jakttilbud separat eller som del av produktpakker
- markedsføring og salg
- Kurs
- Informasjon og opplæring

6.15 Faun Naturforvaltning AS

Faun Naturforvaltning AS som ble opprettet i 2002, utfører konsulent- og sekretariatstjenester innen naturforvaltning og næringsutvikling. Hovedarbeidsområdene er konsekvensutredninger, viltforvaltning, fiskeforvaltning, friluftsliv, biologiske registreringer og vurderinger, utmarksnyttning, jaktutleie m.m. (<http://www.fnat.no>). Innen fiske- og vassdragsforvaltning bistår selskapet blant annet i utarbeidelse av driftsplaner og prøvofiske med bestandsvurdering. Innen viltforvaltning bistår selskapet bl.a. i utarbeiding av driftsplaner, bestandsvurderinger og beitetaksering. Innen utmarksbasert næringsutvikling arbeider selskapet med bl.a. forvaltningsplaner.

6.16 Hanen, bransje- og markedsorganisasjon for bygdeturisme og gårdsmat

Hanen, bransje- og markedsorganisasjon for bygdeturisme og gårdsmat, er et resultat av fusjon av Norsk bygdeturisme og Gårdsmat og Norsk Innlandsfiskelag. Hanen vil videreføre arbeidet med å fremme yrkesfisket i ferskvann og innenlands oppdrett som næring i Norge ved å:

- Samarbeide med rettighetshavere, offentlig forvaltning og forskning, som sikrer at utnyttbare økonomiske fiskeressurser kan utnyttes ved et yrkesfiske eller oppdrett i ferskvann.
- Øke kompetansen hos medlemmene i forhold til fiskebiologi, redskapsbruk, kvalitetsmessig førstehåndsbehandling og videre ledd i verdikjeden.
- Stimulere til økt foredlingsgrad hos den enkelte yrkesfisker eller oppdretter.
- Være et verktøy for felles tiltak for medlemsmassen.
- Dokumentere verdiskapning fra yrkesfisket.
- Hevde næringens felles interesser, stimulere til samarbeid med andre interessegrupper, samt informere og påvirke eksternt.

6.17 Stabbursnes Naturhus og museum

Stabbursnes Naturhus og museum(SNM) er nasjonalparksenter for Stabbursdalen nasjonalpark og informasjonssenter for natur og kultur i Finnmark. SNM har åpent hele året og har bl.a. utstilling, filmvisning, butikk, jakt- og fiskekortsalg m.m.. De arrangerer året rundt ulike arrangement som tematurer, kurs, vandreutstillinger, undervisningsopplegg m.m.. De tilbyr også guidede tematurer med erfarne guider.

SNM har planer om utvidelse og fornying av senteret med målsetting om å etablere et økoturismesenter. Et delmål er at Naturhuset, Porsanger museum og Statens Naturoppsyn blir samlokalisert i et nytt utvidet SNM. SNM vil i større grad framstå som et økoturismesenter og ta del i den internasjonale fokuseringen på økoturisme.

Koblingen mellom økoturisme, naturkunnskap og –informasjon, samt forvaltningskompetanse er interessant for et eventuelt kompetansesenter.

6.18 Andre

Norges skogeierforbund, Norges Bondelag, Norges bonde- og småbrukarlag og Norske lakselever er også nærings- og interesseorganisasjoner som er involvert i næringsutvikling basert på innlandsfisk.

7 ER DET BEHOV FOR ET KOMPETANSESENTER?

7.1 Begrepet kompetansesenter

Før vi ser nærmere på behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer, vil vi se nærmere på begrepet kompetansesenter, kunnskap og FoU.

Kompetanse og kunnskap brukes ofte om hverandre, i tillegg trekkes også innovasjon og FoU-aktivitet inn når det gjelder næringsutvikling. Vi mener derfor det er viktig å se nærmere på disse begrepene først.

Kompetanse er de samlede kunnskaper, ferdigheter, evner og holdninger som gjør det mulig å utføre aktuelle funksjoner og oppgaver i tråd med definerte krav og mål” (Linda Lai, 2004). Kompetanse er slik sett et relativt begrep, hvor kompetansen til å fylle funksjoner og oppgaver må ses i sammenheng med hvilke krav som stilles til funksjonene og oppgavene som skal løses.

Kompetansebegrepet omfatter både formell kompetanse, det vil si dokumentert kompetanse, og realkompetanse som i denne sammenheng omhandler kunnskap, ferdigheter, evner og holdninger som ikke er dokumentert gjennom utdanningssystem eller sertifisert på annen måte.

Kunnskap befinner seg ofte i sansene til den som har den, og begrepet tilskrives mening gjennom måten det blir brukt på (Wittgenstein, 1958). Kunnskap er berettiget og sann overbevisning. Kunnskapsutvikling er ikke bare opphopning av fakta, men en enestående menneskelig prosess, som ikke kan reduseres og som det er vanskelig å gjenta.

Kunnskap kan grovt sett deles i to, 1) bearbeida eller eksplisitt kunnskap og 2) personlig eller taus kunnskap¹⁰.

1) Bearbeida eller eksplisitt kunnskap kan formuleres i setninger, fanges i tegninger eller skrives ned (kodes).

2) Taus eller personlig kunnskap er knyttet til våre sanser, ferdigheter i kroppsbeherskelse, individuell persepsjon, fysiske erfaringer og intuisjon. Den tause kunnskapen er nesten umulig å beskrive.

Noe forenklet kan en si at forskning er bearbeida kunnskap, mens forskningen ofte baserer seg på eller henter inn personlig kunnskap (Bråtå, Ericsson og Kristoffersen 2007). For et kompetansesenter for utmarksnæringer vil noe av oppgaven kunne være å hente inn og systematisere noe av den tause/personlige kunnskapen som mange utmarksutøvere har opparbeidet seg, men som nødvendigvis ikke er dokumentert.

¹⁰ Det er mange begreper på de to typene, kodifisert og ikke-kodifisert er også en variant.

Forsknings- og utviklingsarbeid(FoU) kan etter OECD-definisjonen noe forenklet defineres som en kreativ virksomhet som utføres systematisk for å oppnå økt kunnskap – herunder kunnskap om mennesket, kultur og samfunn – og omfatter også bruken av denne kunnskapen til å finne nye anvendelser. FoU kan grovt deles inn i følgende tre aktiviteter:

- Grunnforskning
- Anvendt forskning
- Utviklingsarbeid

Et hovedkriterium for å skille FoU fra annen beslektet virksomhet er at FoU må inneholde et element av nyskaping eller reduksjon av vitenskapelig og/eller teknologisk usikkerhet(Bråtå, Ericcson og Kristoffersen 2007).

Innovasjoner i næringslivet handler om å skape noe nytt(nyskaping), gjerne nye eller forbedrede produkter eller tjenester introdusert i markedet eller produksjon organisert på en ny måte. I næringslivet trekkes den interaktive innovasjonsmodellen fram for å illustrere at innovasjoner skjer i samhandling mellom og informasjonsspredning fra forskjellige kilder, kunder og leverandører først og fremst.

I utmarksnæringen er det et stort behov for innovasjoner, og en eventuell organiseringen av et kompetansesenter må ta hensyn til hvordan senteret kan ha en aktiv rolle i en interaktiv innovasjonsmodell.

Kompetansesenter, ut i fra definisjonene ovenfor, kan det være et senter for utvikling av både formell og uformell kunnskap, ferdigheter, evner og holdninger knyttet til utmarksnæringer.

Et kompetansesenter kan være en kunnskaps- og erfaringsbase og støttespiller for helhetlig og bærekraftig utviklingsarbeid for utmarksnæringen, samt være aktiv i å bidra til kompetanseoppbygging i bred forstand innen utmarksnæringene.¹¹

¹¹ Ved definering av innholdet i et kompetansesenter har vi tatt utgangspunkt i regjeringens definisjon av kompetansesenter for distriktsutvikling.

7.2 Behovet for et kompetansesenter for utmarksnæring

Behovet for et kompetansesenter er knyttet til og kan ta utgangspunkt i flere forhold. Tre forhold peker seg ut som kriterier eller grunnlag for å definere et behov:

- a) Antallet utmarksaktører og deres behov for og etterspørsel etter kompetanse
- b) Et uutnyttet og framtidig potensial som krever kompetansetilførsel for å kunne utnyttes
- c) En sterk politisk vilje til å satse på utvikling av utmarksnæringen.

I oversikten over utmarksutøvere i kap.3.6 viste vi at det er 17 registrerte utøvere i SSB's oversikter, og i følge SEG(2009) var det 27 av 66 spurte kombinasjonsutøvere hvor utmark utgjorde en del av inntektsgrunnlaget. Med et estimert antall utmarksutøvere på mellom 20 og 30, være seg i kombinasjon med andre næringer/inntekter eller som heltidsutøver, vil det være vanskelig å forsvare en etablering av et kompetansesenter kun basert på dagens utøvere. For å kunne utvikle næringen er naturlig nok næringsutøverne de viktigste aktørene. Det er de som gjennom sitt virke og engasjement skal satse egne ressurser, eget arbeid og egne penger. For å avdekke hvilke behov næringen har knyttet til kompetanse, innovasjon, FoU og lignende burde det vært gjennomført en egen spørreundersøkelse av utøverne. Dette er det ikke rom for i denne utredningen, men bør følges opp ved en eventuell videreføring av dette arbeidet.

Vi har i kap.4 vist til det potensialet som enkelte av utmarksnæringene kan ha, spesielt jakt og fiske, naturbasert reiseliv med vekt på opplevelser og aktiviteter, urter og bær, samt bioenergi. Landområdene i Sápmi er store og rike på ressurser, som igjen gir et grunnlag for å ta ut det potensialet som er i markedet. Kompetanse og kunnskap er et av de mest sentrale innsatsfaktorene for å kunne nyttiggjøre seg de ressursene og det potensialet som er tilstede.

Innenfor utmarksnæringene er det barrierer som skal overvinnnes i form av blant annet svake rammebetingelser, dårlig utbygd infrastruktur og holdninger som lett kan hemme interessen og viljen til å starte eller utvide virksomhet i denne bransjen. I tillegg er det mer generelle utfordringer med betalingsvillig marked, tilgjengelig kapital og kompetanse. Utmarksnæringen har også mange utviklingsmuligheter og et potensial som på langt nær er utnyttet, og selv etter at flaskehalsene eller hindringene er fratrukket, vil det gjenstående kunne bli en realistisk næring med et betydelig potensial.

Sametinget har gjennom flere vedtak og planer vist en politisk vilje til å satse på utmarksnæringen, spesielt i sak 65/07 *Melding om utvikling av utmarksnæringer*. Sametinget har *sterke og levende samfunn med stabil bosetting og allsidig næringsliv* som en sentral målsetting, med delmål om *en økologisk, økonomisk og kulturelt bærekraftig reindrift og utmarksnæring*. De politiske rammene for eventuelt å etablere et kompetansesenter for utmarksnæring er tilstede. Utmarksnæringene kan med rette grep bidra til å utvikle et variert næringsliv og styrke bosettingen i de samiske områdene.

Et kompetansesenter for utmarksnæringer kan bidra til å utnytte mulighetene og redusere flaskehalsene og derigjennom bidra til etablering og utvikling av flere lønnsomme virksomheter basert på de tilgjengelige utmarksressursene. De utmarksressursene vi kjenner til vil ikke være en minimumsfaktor for å utvikle utmarksnæringen. Minimumsfaktoren vil først og fremst være kompetanse og rammebetingelser. Kompetanse på kommersialisering og markedstilpasning vil være en kritisk suksessfaktor for utvikling av næringen.

Med utgangspunkt i det framtidige potensialet for utmarksnæringer og de politiske rammene, vurderer vi at det er grunnlag for etablering av et kompetansesenter for utmarksnæringer.

Forutsatt et grunnlag for etablering av et kompetansesenter vil vi i kapittel 8 og 9 se nærmere på et mulig innhold i senteret og en mulig organisering av et slikt senter. Et kompetansesenter vil måtte skaleres etter næringens størrelse og omfang, modellene vi ser på er derfor beregnet bygd opp og finansiert med begrensede ressurser.

8 INNHOLD OG OPPGAVER FOR ET KOMPETANSESENTER

8.1 Overordna rammer for et kompetansesenter

Vårt mandat fra Sametinget er klart på at det er et kompetansesenter for utmarksnæring som skal utredes. Vi har i kapittel 3.1.3 definert utmarksnæring som følger:

"Næring som utnytter ressursene i utmarka til å skape og omsette produkter og tjenester av et visst omfang og som er egnet til å gi et overskudd over tid."

Det er dette som legges til grunn for vurdering av kompetansesenteret og det er utvikling av utmark som næring som er lagt inn som overordna føring. Vi har med denne tolkningen sagt at virksomheten skal ha et visst økonomisk omfang og kunne gi overskudd over tid.

Alternativet til et kompetansesenter for utmarksnæring er å sette mer fokus på utmarksbruk og langt mindre på næring. Alternativet kunne i så tilfelle vært *et dokumentasjonssenter for utmarksbruk*.

Et slikt senter kunne hatt som rolle og oppgave å samle inn kunnskap om tradisjonell utmarksbruk, herunder forvaltning, høstingsmetoder, ressurskunnskap osv. Dette senteret kunne samtidig fremmet utmarksbruk generelt og vært en rekrutteringsbase for aktører til utmarksnæringene.

Et slikt alternativ vil naturligvis kreve en helt annen organisering og innretning, og ha et annet fokus enn et kompetansesenter for utmarksnæring. Det kunne eksempelvis vært lagt inn under prosjektet Árbodiehtu ved Samisk høgskole i Kautokeino.

Det behøver nødvendigvis ikke være et enten eller for et senter med utmarksnæring eller utmarksbruk som viktigste profil. Et kompetansesenter for utmarksnæring vil naturlig nok kunne supplere og utvide virksomheten til også å gjelde utmarksbruk. Spesielt vil det å arbeide med tradisjonelle utmarksnæring og den tradisjonelle kunnskapen og naturforståelsen i de samiske områdene, være viktige oppgaver for et senter også med fokus på utmarksbruk.

Vi har imidlertid valgt å konsentrere oss om et senter for utmarksnæring og fokusere på de oppgaver som er nødvendig for å kunne skape en levedyktig næring av utmarksressurser.

8.2 Kartlagte kompetansebehov og flaskehals

SEG(2009) har i sin brukerundersøkelse gjort en kartlegging av flaskehals innenfor næringskombinasjonsutøvere, der i blant utmarksutøverne. De har i denne undersøkelsen sett på ulike forhold som er flaskehals for bedriftene. Siden det ikke har vært mulig for oss å få rådataene for å se om det er spesielle utfordringer knyttet til utmarksnæringen, vil vi her vurdere behovet ut i fra SEG sine generelle funn. Oppsummert har SEG i sin brukerundersøkelse avdekket følgende flaskehals:

- Produktutvikling
- rammebetingelser som ressurstilgang og regelverk
- lønnsom drift

Innenfor kompetansehevende tiltak er det pekt på behov for:

- markedsføring
- økonomi/regnskap
- språk
- videreforedling av mat
- kursing i regelverk
- IKT

SEG har også intervjuet Samisk fangst- og utmarksforening. Foreningen peker på ulike behov som de mener er viktige å få dekket for å få til en god utvikling av næringen. De anser innlandsfiske som den delen av næringen som er mest aktuell å utvikle. I forslag til oppfølgingstiltak foreslår foreningen at man får en tett oppfølging av noen seriøse utøvere i et par år. I tillegg peker de på behovet for å satse på produktutvikling, utvikling av redskaper, utvikling av salgsapparat og nettverksbygging.

Et kompetansesenter vil da kunne ha en sentral plass knyttet til tett oppfølging av utøvere, arrangering av kompetansehevende tiltak både for etablerte utøvere og potensielle nye utøvere, næringsutvikling og bedriftsetablering, initierer forskningsprogrammer knyttet til ressursbruk, redskapsutvikling og produktutvikling, samt ha en viktig rolle i nettverksbygging. Et kompetansesenter vil også kunne være sentral med kompetanse på forvaltning av utmarksressurser, herunder bruks- og forvaltningsplaner. Siden utmarksnæringen er en så liten næring, vil det også være naturlig at et kompetansesenter også har fokus på nyrekruttering innenfor næringen.

Kompetansehevende tiltak kan også inndeles etter behov i forhold til bedriftens utvikling. Bedriftenes behov endres over tid, det er andre behov i initierings- og startfasen enn i driftsfasen. I dette vil det også inngå vurdering av ulike arbeidsformer for tilføring av kunnskap fra senteret til utøvere og andre målgrupper, herunder rapporter/notater, mentorordning (koble erfarne og nye utøvere), nettverk/møtesteder, felles prosjekter, undervisning.

8.3 Oppgaver for et kompetansesenter

8.3.1 Verdikjedeforståelse og sentrale utfordringer

Utviklingen av utmarksnæringen skal skje etter tre verdikjeder; kulturbasert høsting til eget bruk, høsting av utmarksprodukter for salg og utmarksbasert turisme. For utmarksprodukter for salg er det viktig å prioritere mottak av råvarer, transport og distribusjon og salg og markedsføring.

Som beskrevet under utfordringer for de enkelte utmarksnæringer og verdikjeder er det en rekke oppgaver som må løses for å lykkes med å utvikle en bærekraftig utmarksnæring. Det gjelder:

- Rammevilkår
- Forvaltning
- Kapital
- Infrastruktur
- Forskning- og utvikling
- Kunnskapsformidling
- Organisering/nettverk

Vi skal se nærmere på de enkelte punktene og hvorvidt disse naturlig hører inn under et kompetansesenter.

8.3.2 Rammevilkår

Det er ikke naturlig at et kompetansesenter skal ha ansvaret for alle områder. Rammevilkår som tilrettelegger for en god utvikling for utmarksnæringer er et ansvar som tilligger myndighetene. Det er næringsutøvernes ansvar, i nettverk eller gjennom bransjeorganisasjoner, å påvirke myndighetene i ønsket retning.

8.3.3 Forvaltning

Finnmarkseiendommen (FeFo) representerer på mange måter en ny utmarksforvaltning med mange muligheter. For et kompetansesenter er det viktig å bygge opp kunnskap om de mulighetene som ligger i den nye utmarksforvaltningen. Hålogalandseiendommen er neste nye forvaltningsstruktur i de samiske områdene. På samme måte som FeFo innbærer de også nye muligheter, behov for ny kompetanse og nye samarbeidspartnere.

Det er i dag få utøvere som driver denne næringen, og mye av kunnskapen om forvaltning av utmark kan være i fare for å gå tapt. Hvis man i ettertid skal sikre kunnskap om forvaltning av utmarken og videreutvikle næringen, slik at den i framtiden kan være konkurransedyktig og livskraftig, er det behov for at kunnskap sikres og spres, at det legges til rette for forskning, innovasjoner og utvikling.

Forvaltningsplaner vil være sentralt for å sikre en bærekraftig ressursutnyttelse, hvor målet må være å utnytte utmarksressursene på en best mulig måte. Dette krever et samarbeid mellom næringsutøver og grunneier.

8.3.4 Infrastruktur

Ansvar for infrastruktur vil variere avhengig av type infrastruktur. For eksempel vil anlegg for mottak og bearbeiding, overnatting og bespisning og lignende, naturlig være et ansvar for næringsutøver/grunneier.

8.3.5 Forskning og utvikling(FoU)

Forskning foregår i spesialiserte forskningsinstitusjoner, universitet og høyskoler, mens utviklingsarbeid er et område næringsutøvere bør ha hand om. Et kompetansesenter må imidlertid ha god oversikt over forsknings- og utviklingsbehov i næringen og over aktuelle forskningsmiljøer. Initiere FoU-prosjekter, og lede FoU-prosjekter i samarbeid med næringsutøvere, er et naturlig arbeidsområde for et kompetansesenter. Kompetansesenteret bør også kunne bistå næringsutøvere, individuelt eller i nettverk, med gjennomføring av prosjekter. Det er viktig at et kompetansesenter dekker hele verdikjeden, fra råvare til distribusjon, salg og marked for å sikre en markedsorientert produktutvikling. Det er også viktig at senteret har nærhet og god kontakt med næringsutøvere. For et kompetansesenter for utmarks næringer i de samiske områdene er samisk kulturkunnskap og forståelse en forutsetning, ikke minst i forbindelse med å utvikle markedskonsepter der det samiske gir en tilleggsverdi til produkter og tjenester.

8.3.6 Nettverksbygging

Nettverksbygging, dvs. initiere nettverk og bidra til starthjelp og arrangere arenaer for nettverksbygging (seminarer, workshop, konferanser, og lignende) er sentrale oppgaver. Det gjelder både nettverksbygging mellom utøvere og mellom utøvere, FoU-institusjoner og offentlige myndigheter(Triple-helix modellen, nærmere omtalt i kap. 8.5).

Legge til rette for møteplasser og arenaer der utøvere kan møtes bør ha første prioritet. Utøvere vil ha behov for gjensidig informasjons- og erfaringsutveksling, kompetanseheving, organisering for felles uttalelser, påtrykk eller prosjekter.

Arenabygging og møteplasser etter triple-helix modellen kan være mer krevende øvelser. Her er utfordringen å få utøvere, kunnskapsinstitusjoner(gjerne forskere) og offentlige myndigheter(gjerne byråkrater) til å prate samme språk. Målet med denne type nettverksbygging er å enes om felles strategier for utvikling av næringen og samarbeide om å gjennomføre det. Det er et gjensidig avhengighetsforhold mellom de tre aktørnivåene.

8.3.7 Kunnskapsformidling

Kunnskapsformidling er selve kjernen i virksomheten til et kompetansesenter. Dette skjer ved utarbeidelse av brosjyrer og hefter, arrangement av kurs og ved rådgivning/formidling ved direkte henvendelse av næringsutøvere og andre.

8.3.8 Bedriftsutvikling

Utvikling av forretningsplaner for enkeltutøvere, eller grupper av utøvere, kan også være en oppgave for senteret. Dette er imidlertid noe som vanligvis dekkes av private konsulenter/konsulentbedrifter.

8.3.9 Avgrensning av oppgaver for et kompetansesenter

Ut fra dette synes en fornuftig avgrensning til å være:

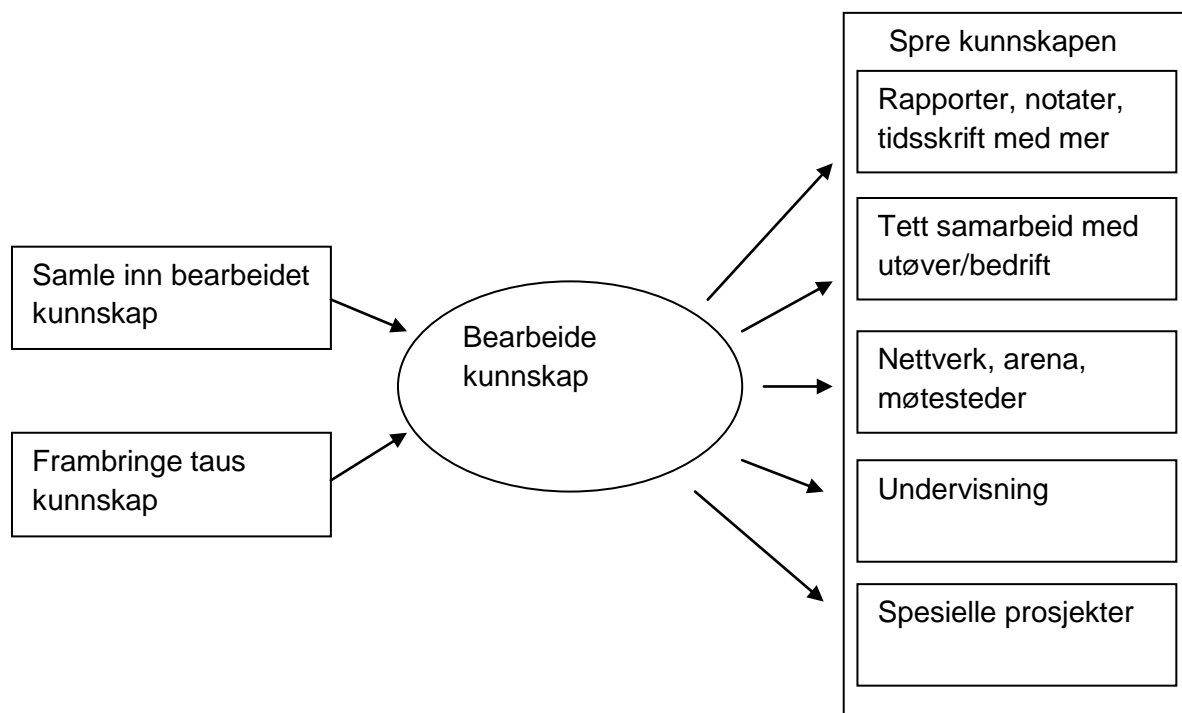
- Initiere og lede FoU-prosjekter
- Kunnskapsformidling
- Nettverksbygging
- Rådgivning

8.4 Arbeidsformer for et kompetansesenter

8.4.1 Modell

I hovedsak vil et kompetansesenter på den ene siden måtte sørge for å klarlegge eller hente inn kunnskap og på den andre siden spre kunnskapen eller tilføre kunnskapen til bedrifter/utøvere.

Bråtå, Ericsson og Kristoffersen (2007) har studert behovet for FoU og annen kunnskap i kultur- og opplevelsesnæringene og reiselivet. De har systematisert forskningsmetoder og arbeidsformer for FoU-arbeid og kunnskapsinnhenting som har overføringsverdi til drøftingen av et kompetansesenter for utmarksnæring. I figur nedenfor er dette forsøkt illustrert og beskrevet i de underliggende kapitlene.

8.4.2 Hente inn kunnskap

Vi har i kap. 6 vist til en rekke kunnskaps- og kompetanseinstitusjoner som det er mulig å hente inn bearbeidet kunnskap fra. Et kompetansesenter vil i en slik modell hente inn den mest relevante kunnskapen til enhver tid. Det er gjort mye anvendt forskning på mange av de FoU-institusjonene som er nevnt i kapittel 6 på temaet utmarksnæringer, selv om ikke like mye av det er relatert til samiske områder. Det er derfor godt mulig at det bør brukes ressurser på å hente inn taus/personlig kunnskap fra utøvere i de samiske områdene for å bygge opp den nødvendige kunnskapsbase for et kompetansesenter.

8.4.3 Bearbeide kunnskap

Et kompetansesenter for utmarksnæringer skal først og fremst skaffe kunnskap, bearbeide den og formidle den, eller som nevnt i kap.7.1, være et senter for utvikling av både formell og uformell kunnskap, ferdigheter, evner og holdninger knyttet til utmarksnæringer.

Et kompetansesenter for utmarksnæring kan være en kunnskaps- og erfaringsbase og en støttespiller for helhetlig og bærekraftig utviklingsarbeid for utmarksnæringen, samt være aktiv i å bidra til kompetanseoppbygging i bred forstand.

8.4.4 Spre kunnskap

Som vist i modellen ovenfor er det mange måter å spre kunnskap på. Hovedpoenget er å finne den rette formen å tilføre kunnskap til næringen på, det vil si til utøverne.

Rapporter, notater, tidsskrift og lignende er mye brukt formidling, spesielt mellom akademiske miljø. For så vidt et nødvendig redskap for å dokumentere og formidle kunnskap, men neppe den beste metoden for å nå fram til utmarksutøvere.

Tett samarbeid med utøver og bedrift kan gjøres på mange måter og er på mange områder den beste arbeidsformen for å overføre kunnskap til brukerne. Læring ved å samarbeide om konkrete prosjekt, eksempelvis bruk og utvikling av ruser i innlandsfiske. Mentorordning er en annen måte som er tatt i bruk i senere tid og brukes en del, her deler erfarne bedriftsledere/utøvere kunnskap med yngre bedrifter. En tredje variant er at person med spesialkunnskap leies inn til bedriften og gir konkrete råd, eksempelvis at man leier inn erfarne guider. Et fjerde eksempel er mindre kurs og seminarer hvor en samler noen utøvere for å overføre kunnskap. Den femte varianten er kunnskap overlevert fra generasjon til generasjon gjennom oppvekst og deltakelse i lokal kultur og er nok den mest vanlige i de samiske områdene.

Nettverk, arena og møtesteder vil være gode alternativer for de minste bedriftene som ikke har ressurser til å ansette kompetente folk eller leie inn folk med spesialkunnskap. Nettverk og andre utøvere vil for de fleste være gode kunnskapskilder. Et kompetansesenter kan være viktig nettverksbygger ved å legge til rette for både uformelle og formelle nettverksdannelser. Herunder skape arena der utøvere kan møte hverandre og møte kunnskapsleverandører, kunder, offentlige myndigheter m.m.

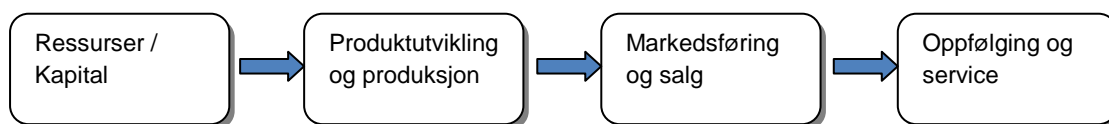
Undervisning i form av studier og kurs vil alltid være aktuelle kunnskapskilder. Vi har i kap. 6 vist til flere undervisningsinstitusjoner som tilbyr studier av kortere og lengre varighet og som et kompetansesenter kan kjøpe opplæringstjenester fra. En viktig oppgave vil også være å initiere nye kompetanse- og studietilbud ved de ulike institusjonene, som til enhver tid er tilpasset målgruppens behov.

Felles prosjekter eller program kan være viktige virkemidler for å konsentrere en satsing på eksempelvis utmarksnæring. Det kan eksempelvis være et program for utvikling av utmarksbasert reiseliv med kurs, samlinger, nettverk, kundearrangement, visningsturer m.m.

8.5 Mål for et kompetansesenter

Økt verdiskaping i utmarksbasert næring må være et overordna mål for et kompetansesenter. For å kunne øke verdiskapingen er næringslivets evne til å sette i gang innovasjoner viktig, samt evnen til å utnytte innovasjoner kommersielt. Utnytte innovasjoner kommersielt betyr igjen at de nyskapingene som gjøres innenfor produkt, marked eller organisering må kunne være god butikk og kunne gi et overskudd. Kunnskap og læring er viktige faktorer for effektiv drift, nyskaping og innovasjoner i næringslivet. Et kompetansesenter har derfor en sentral rolle i å bidra med kunnskap og læring for økt verdiskaping i utmarksbaserte næringer.

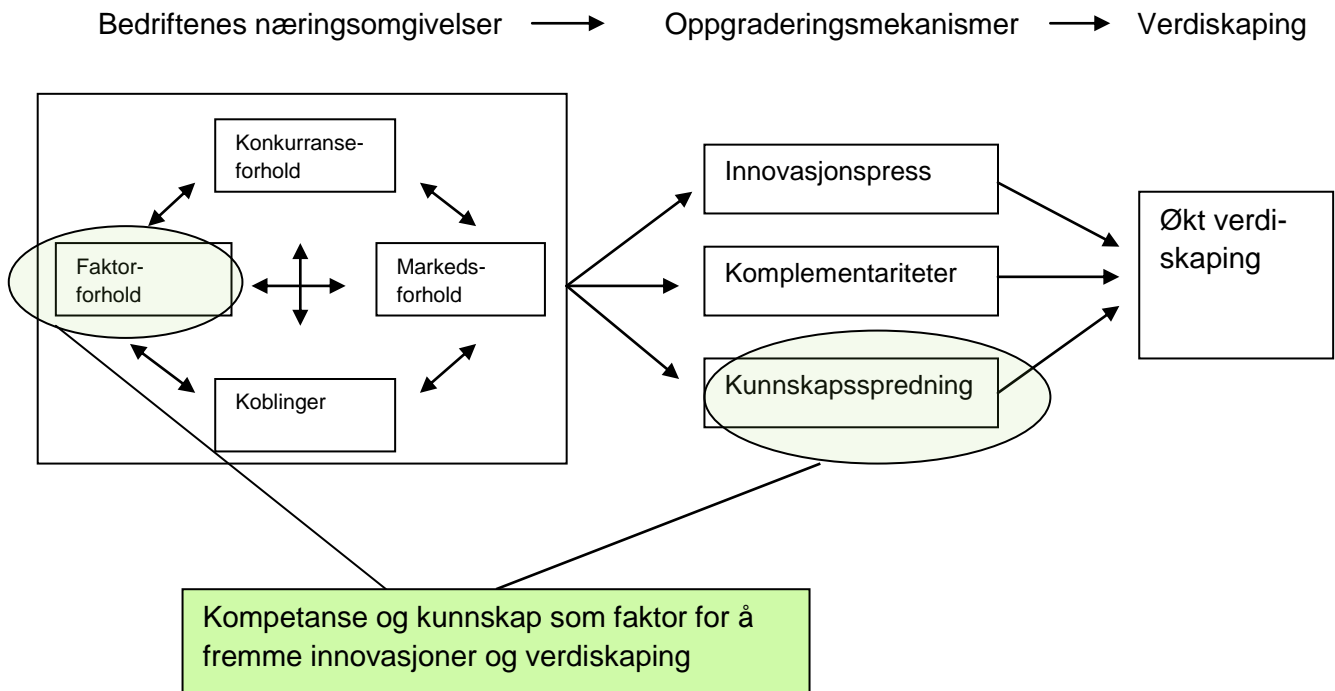
En generell verdikjede for utmarksbaserte næringer kan illustreres som følgende:

Ressurser/kapital kan igjen betegnes som fire kapitalformer; a) naturkapital ment som den delen av naturen som kan nyttes av mennesker, b) menneskelig kapital som kunnskap, dyktighet, motivasjon, lokalkunnskap og lignende, c) menneskeskapt kapital bestående av fysisk materiell skapt av mennesker over tid og d) sosial kapital som sosiale arenaer og relasjoner som gjør individuelle handlinger mer effektive.

Hvordan kan vi så måle om en næring har hatt økt verdiskaping? Verdiskaping kan blant annet defineres som summen av driftsresultat og lønnskostnader i bedriftene - før skatt (Reve & Jakobsen 2001). Endring av verdiskaping over tid gir indikator på økt verdiskaping eller ikke.

Hvordan kan et kompetansesenter bidra til utvikling og økt verdiskaping i utmarksnæringen og hvor hører det hjemme i en verdikjede? Ved å ta utgangspunkt i en forenklet modell av Porters "diamant" som beskrevet i *Et verdiskapende Norge* (Reve & Jakobsen 2001) kan vi illustrere hvor sentral kunnskap og et kompetansesenter vil kunne være.

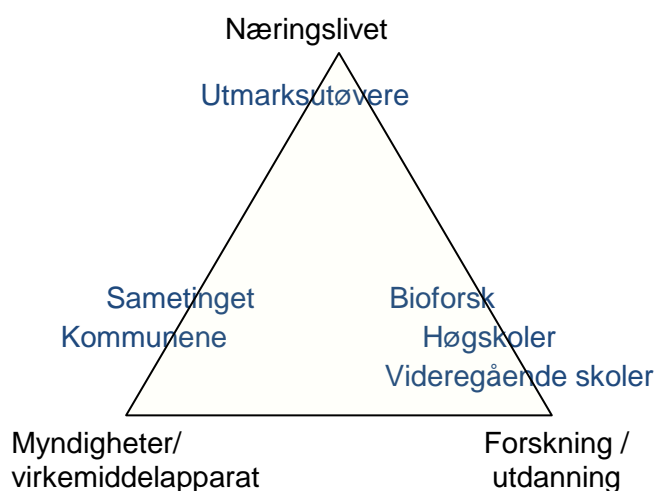
Vi har i modellen ovenfor forsøkt å vise hvordan kunnskap og kompetanse kan fremme økt verdiskaping. Et kompetansesenter kan bidra på mange områder i et slikt system, men spesielt på to områder;

- a) Som innsatsfaktor i bedriftens produksjon. Kompetanse om det du skal produsere er sentralt.
- b) For utvikling og spredning av kunnskap. Når aktørene i en næring møtes, enten i økonomiske, sosiale eller personlige sammenhenger, vil de utveksle kunnskap og erfaringer og kunne utvikle nye ideer, innsikt og forståelse som kan gi økonomisk vekst og verdiskaping (Reve & Jakobsen 2001:43).

Modellen ovenfor viser at kunnskap som innsatsfaktor for å produsere rett type produkt eller tjeneste til rett marked er viktig for at bedriften skal overleve og utvikle seg. Men det er når kunnskap og erfaring deles med andre gjennom nettverk, kurs, formidling m.m. at det kan gi innovasjoner og økt verdiskaping. Derfor er et kompetansesenter viktig for å spre kunnskap.

Økt verdiskaping er et viktig mål for et kompetansesenter, da må senteret være aktiv i det som betegnes som oppgraderingsmekanismer i figuren ovenfor, ikke bare bidra med basiskunnskaper i det vi har betegnet som bedriftens næringsomgivelser i figuren ovenfor.

Et kompetansesenter for utmarksnæring vil med fordel kunne bygges på prinsippene rundt et triple helix samarbeid. Triple-helix betegner forholdet mellom næring, høgskole/FoU-institusjon og offentlige myndigheter, og er en modell for innovasjon gjennom samarbeid. Erfaringer har vist at områder der dette brukes har høyere grad av innovasjoner i næringslivet.

Myndighetenes rolle og oppgaver i denne modellen er knyttet til å bedre rammebetingelsene for næringen og det er knyttet til finansiering (både bedriftsretta virkemidler, infrastruktur og kunnskapsoppbygging). Myndighetenes rolle er altså å være premissleverandør for næringen.

Ved å etablere en slik modell for triple-helix samarbeid kan partene enes om å utvikle klare strategier for økt verdiskapning i utmarksnæringene. For et eventuelt kompetansesenter kan det være en av de viktigste arbeidsoppgavene; utvikle og drifte dette triple-helix samarbeidet.

Et kompetansesenter for utmarksnæring som tar utgangspunkt i denne modellen vil i større grad kunne lykkes i arbeidet med å løfte utmarksbaserte næringer. Det er en utfordring å få triple-helix til å fungere i små samfunn og små næringer. I tilfelle med utmarksnæringer i samiske områder er det nødvendig å bygge arenaer og legge til rette for nettverksbygging mellom de små kompetanse- og næringsmiljøene som er spredt utover det samiske landskapet. Bygge arenaer og nettverk er nødvendig for å styrke den "sosiale kapitalen" mellom næringsaktører og de øvrige triple-helix aktørene, her kan kompetansesenteret bidra gjennom faste møteplasser på ulike steder og for ulike tema innenfor utmarksnæring. På denne måten kan man bygge tillit og gjensidig nytteverdi som igjen gir samarbeid på prosjekter, feltarbeid, kompetansehevende tiltak m.m..

9 MODELLER FOR ET KOMPETANSESENTER

9.1 Kriterier for valg av kompetansesenter

Før vi ser nærmere på ulike modeller for et kompetansesenter og før vi velger ut alternativer, er det nødvendig å ha drøftet et sett med kriterier for et kompetansesenter. Ut i fra kriteriene vil vi deretter se nærmere på hvilke alternativ som i størst grad passer til kriteriene. Vi har vurdert følgende kriterier som sentrale for et kompetansesenter for utmarksnæring:

- a) Ha tilstrekkelig kompetanse på et bredt område
Tilstrekkelig kompetanse på utmarksbruk og utmarksnæring er naturlig nok det mest sentrale kriteriet. Uten å trekke fram bestemte kompetanseområder, vil eksempelvis kompetanse på tilgjengelige ressurser, marked og innovasjoner være sentrale.
- b) Kunne bygge nettverk og drifte det
En viktig del av arbeidet for et kompetansesenter er å bygge nettverk mellom utøverne, samt drifte og vedlikeholde nettverket.
- c) Kunne initiere FoU arbeid, koordinere og lede det
Et kompetansesenter må ha kunnskap om hvordan Forsknings- og utviklingsarbeid(FoU) igangsettes og koordineres, samt om tema og områder innenfor utmarksnæring der det er behov for FoU. Likeledes ha oversikt over kunnskapsleverandører som kan bidra med FoU-kompetanse i prosjekter, såkalt "henvisningskompetanse" er sentralt.
- d) Kompetanse på næringsutvikling
Erfaring og kunnskap om næringsutvikling er sentralt, herunder hva som må til for å etablere virksomhet og skape lønnsomhet. Næringsutvikling betinger at senteret er proaktivt og en drivkraft overfor utøvere og tilhørende nettverk.
- e) Ha et apparat og infrastruktur for kunnskapsformidling
Erfaring og metoder for å spre kunnskapen er sentral for et kompetansesenter. Uten apparat for å spre kunnskap er et kompetansesenter nærmest overflødig. Vi har i kap. 8.4.4 vist til metoder for å spre kunnskap.
- f) Nærhet til aktørene og bruke dem i utvikling av senteret
I utvikling og drift av kompetansesenteret er brukermedvirkning helt sentralt. Utøverne må føle et eierskap til senterets innhold. Det skal være enkelt å ta kontakt med senteret.
- g) Kunnskap om samisk natur- og utmarksbruk(verdigrunnlag), samt kulturforståelse for å kunne legge tilleggsverdi til produktene.
Det er en naturlig forutsetning at senteret har kunnskap om samisk natur- og utmarksbruk, herunder tradisjonell utmarksutøvelse. Dersom utmarksprodukter skal ut på et høyt betalende marked vil en sentral strategi være å legge samisk kultur, historie og tradisjon som en tilleggsverdi til produktene. Samisk kulturforståelse vil derfor være sentralt.

9.2 Alternative modeller

Det er flere måter å organisere et kompetansesenter på, her vil vi se nærmere på mulige modeller for organisering.

Det er flere mulige alternativer for organisering av et kompetansesenter for utmarksnæringer. Vi har valgt å se nærmere på tre hovedmodeller, hvorav den ene med to undermodeller:

1. Nytt selvstendig kompetansesenter
2. Nettverksmodell
 - a. Nytt senter som fungerer som nav, eller i nettverk med eksisterende ressurser
 - b. Eksisterende ressurs som nav
3. Eksisterende ressurs utvides til å omfatte utmarksnæringer i samiske områder

9.2.1 Nytt selvstendig kompetansesenter

Alternativ 1 med et nytt selvstendig kompetansesenter betyr oppbygging av et senter med alle nødvendige ressurser og kompetanse internt.

Fordeler:	<p>Ved å samle alle ressursene på ett sted, vil det være enkelt for utøvere å forholde seg til et fysisk sted og en aktør.</p> <p>Frihet til å forme senteret fra begynnelsen av og uten tilknytning til eksisterende organisasjoner og organisasjonskulturer.</p> <p>Kan bygge opp et senter med lokalt/regionalt eierskap som igjen kan gi større tillit og lokal innflytelse.</p>
Ulemper:	<p>Vil være ressurs- og tidkrevende ved å måtte starte fra begynnelsen av.</p> <p>Senteret skal inneha kompetanse på et bredt område, ett senter har ikke mulighet for å ha all kompetanse.</p> <p>Vil i stor grad duplisere allerede eksisterende ressurser eller risikere at det gjøres dobbelt arbeid når senteret ikke er tilknyttet et formelt nettverk.</p> <p>Sentralisert rundt ett sted gjør at det for mange vil være langt unna.</p> <p>Nærmest ekstremt personavhengig om du skal bygge noe nytt og lykkes. Spesielt siden det ikke knyttes til et eksisterende kompetansemiljø.</p>
Anbefaling:	<p>En oppbygging av et selvstendig kompetansesenter vil vi ikke anbefale. Det er ressurskrevende finansielt og kompetansemessig svært utfordrende.</p>

9.2.2 Nettverksmodell med nytt senter som nav

Alternativ 2 a) nettverkmodell kan gå ut på at det etableres et nytt senter med begrensede interne ressurser, og i stor grad baserer seg å samarbeide med eksisterende ressurser, andre FoU-miljø og kompetansemiljø.

Fordeler:	<p>Navet vil være lite, 1-2 ansatte, fleksibelt og kan formes optimalt fra starten av.</p> <p>Kan hente inn den til enhver tid beste kompetanse og erfaring fra en lang rekke andre FoU-miljø og kompetanseleverandører.</p> <p>Navet kan lokaliseres til et samisk område med stor utmarksaktivitet og – potensial og ha en tett dialog med utøvere.</p> <p>Kan organiseres selvstendig med en stor grad av brukerinteresser og – eierskap, eksempelvis å bygge opp senteret etter modell fra aksjeselskap eller stiftelse. Kunne være aktuelt å invitere FoU-miljø, bedrifter, offentlige institusjoner/organisasjoner og større grunneiere med som eiere/stiftere av et slikt senter.</p>
Ulemper:	<p>Det vil alltid være en utfordring og et usikkerhetsmoment å finne den rette kompetansen til å bygge opp og lede et slikt senter.</p> <p>Det krever et omfattende forarbeid for å få fram interesserte og seriøse eiere som er villig til å satse kapital og tid for å bygge opp og lede et slikt senter.</p> <p>Tid- og ressurskrevende å bygge opp et nettverk med andre FoU-aktører. Usikkert om det er interessant for andre kompetanseleverandører.</p>
Anbefaling:	<p>En interessant modell som man kan vurdere flere sider av, men likevel for mange usikkerhetsmoment til at vi vil anbefale det.</p>

9.2.3 Nettverksmodell med eksisterende ressurs som nav

Dette alternativet innebærer en nettverksmodell med eksisterende ressurs, i dette tilfelle med Bioforsk Nord som nav. Bioforsk Nord er et nordnorsk kompetansesenter, og har et nasjonalt ansvar for forskning og foredling av ville bær, samt næringsmessig bruk og utvikling av utmark og innlandsfiskeressurser.

Fordeler:	<p>Eksisterende institusjon som nav med faglige ressurser, infrastruktur og FoU-erfaring</p> <p>Slipper å starte fra null med oppbygging</p> <p>En institusjon med ferdig utbygd nettverk og relasjoner</p> <p>Fleksibel organisering innenfor institusjonens rammer</p> <p>Til stede med avdelinger på mange plasser rundt om i landet.</p> <p>Lettere å finansiere oppstart og drift i eksisterende institusjon</p>
Ulemper:	<p>Mangler samisk dimensjon og tilnærming, samt kunnskap om tradisjonell samisk naturbruk.</p> <p>Navet er ikke lokalisert i et samisk område og kan for mange oppfattes som vanskelig tilgjengelig.</p> <p>Innarbeidet FoU-profil og organisasjonskultur kan virke hemmende på nyskapende aktiviteter</p>
Anbefaling:	Interessant modell som vi velger å se nærmere på og vurdere flere sider av.

9.2.4 Utvidelse av eksisterende ressurs

Alternativ 3 med utvidelse av eksisterende ressurs, eksempelvis Bioforsk Nord, som en aktuell institusjon som kan utvides til også å omfatte utmarksnæringer i samiske områder.

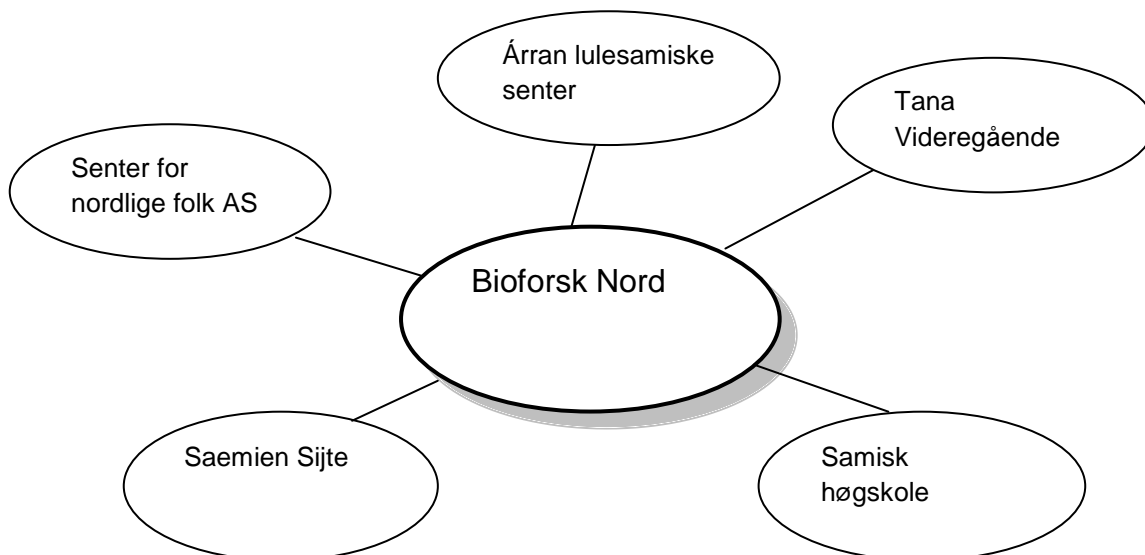
Fordele:	<p>Dette vil være en kostnadseffektiv modell da det meste av kompetanse og infrastruktur allerede er til stede.</p> <p>Kostnader vil i stor grad dreie seg om begrensede personal- og driftskostnader.</p> <p>Svært sentralt i forhold til kompetansemiljø.</p>
Ulemper:	<p>Det vil være noe mindre nærhet til næringsaktører</p> <p>Være ressurs- og tidkrevende å bygge opp all den nødvendige kompetansen i egen organisasjon.</p> <p>En veldig sentralisert modell</p>
Anbefaling:	<p>Bygge på eksisterende ressurs uten bruk av nettverk og andre FoU-miljø vil være sentraliserende for kompetansen og ikke kunne få den utadrettede og samiske profilen som ønskes. Modellen vil derfor ikke anbefales.</p>

9.3 Anbefalt modell – Nettverksmodell med Bioforsk Nord som nav

9.3.1 Organisering av modell

Bioforsk Nord, avd. Holt, har et nasjonalt ansvar for utnyttelse av innlandsfisk, og er også definert som Nordnorsk kompetansesenter. De innehar kompetanse om bær og urter, om utnyttelse av innlandsfisk, og tilbyr også tjenester i forbindelse med utvikling av forretningsplaner. Bioforsk Nord er det nærmeste vi kommer for å dekke behovet vi anser naturlig bør dekkes av et kompetansesenter for utmarksnæringer i de samiske områdene.

Vi vil derfor anbefale å bygge opp et kompetansesenter for utmarksnæringer som en nettverksmodell der Bioforsk Nord er navet og samarbeidspartnere/-institusjoner knyttes til dette med forpliktende avtaler.

De samarbeidspartnerne som er foreslått er ment som eksempler og dekker naturligvis ikke alle de kompetanseområder eller geografiske områder som kunne vært ønskelig. De som er nevnt vil kunne dekke et bredt område, både geografisk og kompetansemessig.

9.3.2 Om Bioforsk Nord

Bioforsk er lokalisert over hele Norge med 7 sentra og om lag 450 medarbeidere. Bioforsk Nord er om lag 45 medarbeidere lokalisert til Tjøtta på Helgeland, Bodø og Holt i Tromsø og er et næringsretta forskningsmiljø. Bioforsk Nord har spesialisert seg på arktisk landbruk og naturbruk med spesiell fokus på

- Grovfórbaserte produksjoner i nord, grønnsaker og poteter
- Alger og andre ressurser langs kysten
- Ville bær og urter
- Miljø og utmarksressurser
- Landbruks- og naturbasert næringsutvikling

For et kompetansesenter for utmarksnæring med Bioforsk Nord som nav, vil spesielt de tre siste kulepunktene ovenfor være sentrale.

Under innsatsområdet *ville bær og urter* har Bioforsk Nord blant annet konsentrert forskning og utvikling om

- Blåbær
- Multer
- Urter
- Andre ville bær
- Bioprospektering

Alle disse temaene er viktige utmarksressurser i de samiske områdene og utgjør på mange områder det potensialet som vi har beskrevet tidligere. For både multer og blåbær gjøres det kultiveringsforsøk, forskning på innholdsstoffer(bioprospektering) og det samarbeides med bedrifter på kommersiell utnyttelse av ville bær. Bioforsk har også et internasjonalt samarbeid om utveksling av kunnskap og erfaringer, og på prosjektnivå.

Under innsatsområdet *miljø og utmarksressurser* har Bioforsk Nord blant annet konsentrert forskning og utvikling om

- Vilt og viltskader
- Revegetering og restaurering
- Bruk og vern i utmark
- Nordlig kulturlandskap
- "produksjon" på utmarksbeite

Under temaet bruk og vern i utmark ligger blant annet bruk av utmark i reiselivssammenheng, herunder konsekvensutredninger og konfliktforebyggende tiltak mellom reiselivsnæringen og tradisjonell næringsutnyttelse av utmarka.

Under innsatsområdet *landbruks- og naturbasert næringsutvikling* har Bioforsk Nord blant annet konsentrert forskning og utvikling om

- FoU-prosessen Nordnorsk landbruksråd
- Matnettverket og lokal mat
- Innlandsfisk
- Næringsutvikling i arktisk landbruk
- Naturbasert verdiskaping
- Reindrift

Mange av disse temaene er viktige utmarksressurser i de samiske områdene og er på flere områder viktige for det potensialet som vi har beskrevet tidligere. Bioforsk Nord har vært navet i kompetansenettverket for småskala matproduksjon, hvor blant annet Tana Videregående skole er sentral aktør i nettverket. Aktører som Bulet Eco Siida i Kautokeino, Laila Spik(kursholder), Nordlysmat ved Torill Bakken Kåven er også med i nettverket, samt

flere samiske bedrifter. Kompetansenettverket har blant annet ansvaret for arrangering av 10-12 kurs i småskala mat i løpet av året.

Innenfor temaet *innlandsfisk* har Bioforsk Nord blant annet en egen faggruppe for innlandsfisk, de arrangerer jevnlig nordisk nettverkskonferanse for innlandsfiske oppdrett, de har FoU-nettverk mot fisketurisme, de ser på bærekraftig høsting ved yrkesfiske osv.

9.3.3 Forutsetninger for modellen

Bioforsk Nord må imidlertid styrkes med kompetanse innenfor utnyttelse av viltressurser (viltforvaltning og jakt og fangst), yrkesfiske etter innlandsfisk og fisketurisme, samt om samiske forhold. Det må også legges til at Bioforsk Nord har begrensede ressurser innenfor fagfeltet utmarksnæringer. Når det gjelder innlandsfisk er aktivitetene stort sett begrenset til innlandsoppdrett, og de har ikke arbeidet med fisketurisme av betydning. Utnyttelse av viltressurser er utenfor deres arbeidsfelt, og de har lite, eller ingen kompetanse om samiske forhold.

9.3.4 Eierforhold

Sametingets melding om samisk institusjonsutvikling legger rammene for Sametingets målsettinger om involvering i og styringsprinsipper for institusjoner og organisasjoner som er underlagt eller får støtte fra Sametinget. Herunder både eventuelle finansielle konsekvenser for Sametinget (bevilgninger), organisering (eksempelvis som stiftelse hvis hoveddelen av driftstilskuddet bevilges av Sametinget) og andre konsekvenser.

Den foreslåtte modellen med Bioforsk Nord som nav gir flere muligheter. Den mest rasjonelle modellen tilsier at Bioforsk også er eier av kompetansesenteret for utmarksnæring.

9.3.5 Styringsmodell

Det er to viktige premisser som bør være til stede når en styringsmodell settes opp; 1) er å sikre Sametinget reell styrings- og påvirkningsmulighet og 2) er å gi næringen sterk innflytelse på senterets innhold og strategier.

Sametinget sikres overordnet styring gjennom mandat, tildelingsbrev og dialogmøter, i tillegg til å sitte i styret. På den måten vil Sametinget kunne være en premissgiver for utvikling og drift av et slikt senter.

En modell med Bioforsk Nord som eier av et nettverksbasert kompetansesenter krever en styringsmodell som er tilpasset den organisasjonen. Bioforsk er organisert under Landbruks- og matdepartementet (LMD) som et forvaltningsinstitutt med særskilte fullmakter og med et eget styre. Bioforsk Nord har ikke eget styre, men administrativt styres det av en direktør.

Et kompetansesenter for utmarksnæring underlagt Bioforsk Nord bør ha et eget fagråd eller en egen brukergruppe hvor både Sametinget og næringen er representert.

Fagrådet/brukergruppen kan eksempelvis ha følgende deltakere:

- Utmarksutøvere/-bedrifter
- Grunneier ved FeFo og/eller Statsskog
- Samarbeidspartner(Høgskolen i Finnmark, Tana Videregående skole eller andre)
- Sametinget

Sammensetningen av fagrådet bør imidlertid avklares i samarbeid mellom Sametinget og Bioforsk Nord.

FeFo(Finnmarkseiendommen/Finnmárkku Opmodat) og Statskog er dominerende grunneiere i de samiske områder, og salg av jakt og fiskerett utgjør en betydelig andel av totalomsetningen. I tillegg er det et betydelig potensial i økt utnyttelse av andre naturressurser i områdene. Som grunneiere har de et stort ansvar i forhold til forvaltning av områdene, samtidig som de også har store økonomiske interesser i utnyttelse av ressursene. Derfor vil det være naturlig at disse aktørene er involvert i et kompetansesenter for utmarksnæringer.

9.3.6 Drift og utvikling av et kompetansesenter

Kompetansesenteret bør fremstå som en egen enhet med egen profil utad.

Det er naturlig at kompetansesenteret bemannes opp med en eller to personer til å begynne med. Senterets oppgave vil primært være å samle inn kunnskap, bearbeide det og formidle det til utøverne på en best mulig måte. Den eller de ansatte i senteret vil derfor i første rekke være koordinator for foreslåtte tiltak.

Trinn 1 i utvikling av senteret er å bygge dialog og tillit med utøverne og de andre aktørene i nettverket.

9.3.7 Krav til egen kompetanse for senteret

Naturlige oppgaver for et kompetansesenter er beskrevet tidligere i kap. 8.3. Senteret bør derfor ha kompetanse innen:

- a) Økonomi og forretningsdrift
- b) Miljø og ressurser
- c) Samisk tradisjon og historie
- d) Næringsutvikling og etableringer

9.3.8 Mulig finansiering av et kompetansesenter

Som vi har vært inne på tidligere er samisk kompetanse en viktig forutsetning for dette senteret. Derne er det viktig at senteret har ressurser og kompetanse til å være ute i felten og jobbe med næringen. Vi vil derfor anbefale en trinnvis oppbygging av et kompetansesenter etter følgende grove inndeling:

Faser	Innhold	Ressursbehov
Fase 1	Formalisere og etablere senteret med et styre og administrative ressurser.	250 000
Fase 2	Rekruttere samisk kompetanse	750 000
	Reisemidler	150 000
	Prosjektmidler/ nettverksbygging/kompetansetiltak	250 000
Fase 3	Rekruttere og organisere utadrettet kompetanse og ressurs	750 000

Årlig ressursbehov for et kompetansesenter for utmarksnæring vil kunne ligge på mellom kr. 1,5 og kr. 2 mill. de første 3 - 5 år.

Senteret kan komme i gang med 1 person relativt raskt. Når en tar hensyn til planlegging og budsjettering er det likevel ikke realistisk å komme i gang før i 2011.

9.3.9 *Begrunnelse for Bioforsk Nord som nav i et kompetansesenter*

Bioforsk Nord har erfaring med å koordinere og drifte nettverk og være et nav i ulike nettverk. De har allerede et innarbeidet nettverk mot flere FoU-institusjoner i de samiske områdene, eksempelvis Samisk høyskole og Tana Videregående skole, samt sentrale nasjonale FoU-institusjoner og internasjonale institusjoner.

Bioforsk har den fordel at de er lokalisert over hele landet og slik sett allerede representert i nærheten av hele det samiske bosettingsområdet fra nord til sør i Norge.

Ved å bruke Bioforsk Nord som nav i et kompetansesenter vil vi ha rimelig gode synergier, både ressursmessig og økonomiske synergier. Med det menes at Bioforsk Nord allerede har betydelig kompetanse på og vil uansett arbeide mye med utmarksrelaterte utviklingsoppgaver innenfor reiseliv, bær og urter, innlandsfisk m.m. som et kompetansesenter for utmarksnæring vil dra nytte av. Økonomiske synergier er spesielt knyttet til at det allerede er merkantil infrastruktur til stede, med kontorfasiliteter og organisasjon som er oppe og går, et kompetansesenter for utmarksnæring vil automatisk dra nytte av de ressursene som er der.

9.3.10 *Videre framdrift for etablering av et kompetansesenter*

Dersom Sametinget velger å anbefale etablering av et kompetansesenter er det naturlig at det innledes forhandlinger mellom Bioforsk og Sametinget for å avklare grunnlaget for en mulig etablering. Dernest må det forhandles om betingelser, innhold og organisering. Dersom forhandlingene fører fram vil Sametinget tidligst kunne sette av ressurser på 2011 budsjettet. Oppstart av senteret vil da kunne skje i løpet av 2011.

10 OPPSUMMERING OG ANBEFALINGER

Mandatet for denne utredningen har vært å vurdere behovet for et kompetansesenter for utmarksnæringer. Det overordna målet for *Verdiskapingsprogrammet for næringskombinasjoner og samisk reiseliv* er å øke verdiskapingen gjennom satsing på og utvikling av innovative næringskombinasjoner og samisk reiseliv. Målet for utvikling av utmarksnæringer er å øke verdiskapingen i samiske områder gjennom bedre utnyttelse av utmarksprodukter. En betingelse eller et mål for et kompetansesenter for utmarksnæringer må derfor være at det kan bidra til å øke verdiskapingen i samiske områder basert på utmarksressurser.

Vi har lagt vekt på at det er utmarksnæring som skal være grunnlaget for et kompetansesenter og har tolket begrepet utmarksnæring som følger:

”Næring som utnytter ressursene i utmarka til å skape og omsette produkter og tjenester av et visst omfang og som er egnet til å gi et overskudd over tid.”

De fleste aktørene er små virksomheter. Denne typen bedrifter har ofte en liten organisasjon med minimale ressurser for å drive nyskaping. Det er derfor et stort behov for et bindeledd mellom aktører og produksjons – og innovasjonssystemer, men også til å legge til rette for møteplasser med andre i verdikjeden.

Selv om mulighetene er mange og potensialet er stort, så har næringen flere flaskehalsersom begrenser utviklingsmulighetene. Rammebetingelser og infrastruktur går både på muligheter i form av dispensasjoner for tilgang til utmarka og de fysiske mulighetene i form av veier og stier. Det kollektive eierskapet og den sterke tilknytningen folk har til utmarka gjør det vanskelig å ta ut potensialet som er beskrevet ovenfor. Norge har et høyt kostnadsnivå som gjør at produktene må være høyt priset og rettes inn mot et betalingsvillig marked, dette krever igjen markedskompetanse. Andre flaskehalsers er manglende teknologiske løsninger, kapital og kompetanse på blant annet entreprenørskap. Selv om flaskehalsene er tilsynelatende mange, er likevel det realistiske potensialet så vidt stort at det vil kunne gi en betydelig næring med utviklingsmuligheter. Dette potensialet ligger stort sett utenfor det vi forbinder med tradisjonelle utmarksnæringer, eller utmarksbruk.

Basert på dagens utøvere vil det være vanskelig å forsvare en etablering av et kompetansesenter, men med utgangspunkt i det framtidige potensialet for utmarksnæringer og de politiske rammene, vurderer vi likevel at det er grunnlag for etablering av et kompetansesenter for utmarksnæringer.

Økt verdiskaping i utmarksnæringen bør være et overordna mål for et kompetansesenter. Innovasjoner og nyskaping er sentralt for å få til økt verdiskaping, kommersialisering av innovasjoner krever igjen kunnskap og nettverk som et kompetansesenter kan bidra til. Det er videre viktig at kompetansesenteret setter utøveren i fokus, samtidig som det arbeides etter en Triple-helix modell med kunnskaps-/FoU-leverandører og myndigheter/virkemiddelapparatet.

Alle modellene vi har vurdert har sine sterke og svake sider. Vår anbefaling er at en nettverksmodell med eksisterende ressurs som nav utredes nærmere. Vår anbefaling innebærer at det fra oppdragsgiver innledes forhandlinger med Bioforsk om etablering av et kompetansesenter for utmarksnæring med Bioforsk Nord som nav. Bioforsk Nord er etter vår vurdering den institusjonen som har størst faglig bredde og faglig tyngde innenfor utmarksnæringer. Det er mange fordeler med å bygge på eksisterende kunnskapsinstitusjoner, blant annet har de faglige ressurser i dag, de har en infrastruktur for å samle inn, bearbeide og distribuere kunnskap, samt at de har FoU-erfaring. Spesielt viktig er det at det allerede er et fagmiljø som senteret kan bygge på og slipper dermed å bygge opp noe fra starten av. En viktig del av et kompetansesenter er "henvisningskompetanse", altså å ha kompetanse om hvor den nødvendige kompetansen som etterspørres befinner seg. Til det må senteret ha kunnskap om annen FoU-arbeid som er gjort og andre bedrifters/utøveres erfaring på det området, til det behøves nettverk og oversikt over andre aktører og utøvere generelt. Bioforsk Nord har allerede et sterkt nettverk, både i de samiske områdene og ellers i landet blant mulige kunnskapsleverandører. Fordelen ved å bruke eksisterende ressurs som nav, framfor å bygge opp et nytt senter, ligger først og fremst på at det er mindre ressurskrevende, både i form av kapital, i form av kompetanse, i form av nettverk og i form av tid. Det er lettere å finansiere oppstart og drift i eksisterende institusjon, framfor å bygge opp noe fra starten av, samtidig som det gir større mulighet for at senteret kan realiseres.

Bioforsk Nord må imidlertid styrke sin kompetanse på samiske forhold og gjennom nettverk i de samiske områdene sørge for en form for tilstedeværelse som gjør at avstanden til brukerne blir så liten som mulig. De har også behov for å styrke kompetansen på utmarksbasert reiseliv, spesielt fisketurisme, jakt og nye aktiviteter. Det er få eller ingen av kompetansemiljøene i de samiske områdene som dekker området utmarksbasert reiseliv på en god måte, det nærmeste vil være Høgskolen i Finnmark. Det vil være en utfordring for kompetansesenteret å dekke nettopp området.

Det er viktig at et kompetansesenter er brukerorientert i så stor grad som mulig. Sametinget vil kanskje være den viktigste premissgiver for senteret og vil således ha et ansvar for å sikre at brukerne er i fokus. Bioforsk har erfaring og struktur som er lagt opp til å jobbe i tett dialog med ulike næringer for å definere og løse utfordringer som næringene har. Det er naturlig at det etableres et eget fagråd eller brukergruppe hvor både utøvere, andre FoU-institusjoner, Sametinget og eventuelt grunneiere er representert. Det gir også mulighet for at Sametingets interesser kan ivaretas gjennom et slikt råd med nødvendige fullmakter fra Sametinget til senteret.

Et kompetansesenter i regi av Bioforsk Nord vil kunne bygges opp gradvis med en stilling til å begynne med som også har prosjekt- og reisemidler. For noe i overkant av kr. 1 mill. vil senteret kunne få en god start. I løpet av 2-3 år bør imidlertid senteret nærme seg et nivå med to stillinger og et budsjett på nærmere kr. 2 mill. Imidlertid er det riktig å se nærmere på organisering og ressursbruk når et eventuelt vedtak er gjort i Sametinget og avklare nødvendige rammer.

11 LITTERATURHENVISNINGER

- Alm, T. 1998. Skjørbuksplanter - eller jakten på c-vitamin. *Ottar 02/1998, Populærvitenskaplig tidsskrift fra Tromsø Museum*, ss. 17-22.
- Arnesen, Tor. 2003. Utmark og samfunn. En innledning og sju oppslag om utmarka. ØF-rapport 16/2003.
- Arnesen, Tor. 2006. Grunneierskap, fellesskap og bruksrett i inn- og utmark, og hvor er "utmarka"? Innlegg på konferansen Tradisjon og innovasjon i utmarka – om friluftslivet i den moderne bruken av utmarka. Finnsnes, 15.-16.nov.2006.
- Bioforsk. 2007. Landbruket i Barents - Kunnskap for fremtida! *Bioforsk FOKUS Vol. 2 Nr. 13 2007* (s. 102). Bioforsk.
- Bråtå, H.O., Ericsson, B. og Kristoffersen, J. 2007. Kunnskapsbehov innen kultur- og opplevelsesnæringene. En studie av behov for FoU og annen kunnskap i kultur- og opplevelsesnæringene og reiselivet. ØF-rapport nr. 11/2007. Østlandsforskning.
- Econ-rapport 118-2008. Innovasjon i opplevelsesnæring. Utarbeidet for HSH av Econ Pöyry AS og inFuture AS.
- Edvardsen, Hanne. 2000. Bruk og ikke-bruk av utmarka. Konsekvenser for vegetasjon, i *Utmark i Salten – endringer og utfordringer*. NF-rapport nr. 32/2000.
- FeFo- Finnmarkseiendommen/Finnmárkku opmodat. Årsmelding 2008.
- Gjølshj, Simen og Hobbestad, Kåre. 2009. Energipotensialet fra skogen i Norge. Oppdragsrapport fra Skog og landskap 09/2009.
- Kjellmann, G., 2005. Marked for jaktopplevelser. Markedskunnskap og forslag til markedstiltak. Rapport for Norges bondelag og Norges skogeierforbund.
- Laupsa-Borge, J. 2008. *Mat & Helse*. Hentet 09 22, 2009 fra <http://www.matoghelse.no/mat/2009/01/30/gaa-ikke-forbi-tuene-med-krekling.aspx>
- Mehmetoglu, Mehmet. 2007. Naturbasert turisme. Fagbokforlaget.
- Niemelä, E., Länsman, M., Hassinen, E., Brørs, S., Sandring, S., Johansen, M. og Muladal, R. 2009. DEN ATLANTISKE LAKSEN (Salmo salar, L.) I TANAVASSDRAGET II; Fylkesmannen i Finnmark – Miljøvernavdelingen. Rapport 6- 2009.
- NHD – Nærings- og handelsdepartementet. 2007. *Verdifulle opplevelser*. Nasjonal strategi for reiselivsnæringen. Regjeringens reiselivsstrategi.
- NHO Reiseliv. 2008. Statistikk Nordnorsk Reiseliv 2008. NHO Reiseliv Nord-Norge.
- Prestbakmo, Hans. 1994. Bruken av utmarksressursene i Finnmark i dette århundret. I NOU 1994:21 Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv.

- Reve, T. og Jakobsen, E.W. 2001. Et verdiskapende Norge. Universitetsforlaget. Oslo.
- Røthe, G. 2005. http://matportalen.no/artikler/2005/9/molte_til_begjaer: Bioforsk. (2005, 09 06). Matportalen.
- Røthe, G. 2007. *Viltveksande urter som krydder og helsekost*. Tromsø: Bioforsk.
- Samiske tall forteller 2. Kommentert samisk statistikk 2009. Rapport 1/2009. Samisk høgskole. Kautokeino.
- Sandberg, Audun. 2000. Rettighetsbasert, interessebasert eller politisk basert utmarksforvaltning, i *Utmark i Salten – endringer og utfordringer*. NF-rapport nr. 32/2000.
- Sandberg, A., Høgsæt, R., Edvardsen, H., Sande, A. og Fygle, O.T. 2000. Utmark i Salten. Endringer og utfordringer. NF-Rapport nr.32-2000.
- Schärer, J. 2009. www.forskning.no. Hentet 09 21, 2009 fra <http://www.forskning.no/artikler/2009/september/229449>
- Schanche, Audhild. 2002. Meahcci – den samiske utmarka. I Dieđut nr.1/2002. Samiske landskap og Agenda 21. Svanhild Andersen(red.).
- SND (2002): Strategisk plan for næringsutvikling i utmark.
- SSB – D384. 2008. Samisk statistikk 2008.
- Steen, L. K. 2008. Vil gjøre blåbær til nytt eksporteventyr. Nationen (2008, juli 24).Oslo, Norge.
- St.meld.nr. 9 (1999-2000) *Om norsk landbruk og matproduksjon*. Landbruks- og matdepartementet.
- St.meld.nr. 39(2000-2001). Friluftsliv. Ein veg til høgare livskvalitet.
- Urtekilden. 2009-1. (2009, 08 08). *Urtekildens planteleksikon*. Hentet 09 22, 2009 fra http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/vacc_vit.htm
- Urtekilden. 2009-2. (2009, 08 08). *Urtekildens planteleksikon*. Hentet 09 22, 2009 fra http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/rubu_cha.htm
- Urtekilden. 2009-3. (2009, 08 08). *Urtekildens planteleksikon*. Hentet 09 22, 2009 fra http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/juni_com.htm
- Urtekilden. 2009-4. (2009, 08 08). *Urtekildens planteleksikon*. Hentet 09 22, 2009 fra http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/epil_ang.htm
- Urtekilden. 2009-5. (2009, 08 08). *Urtekildens planteleksikon*. Hentet 09 22, 2009 fra http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/betu_sp.htm